

Sayı: 1, Aralık 2024

Issue: 1, December 2024

Sinop İlahiyat Dergisi

Dijital Panoptikon: Elektronik Gözetimin Toplumsal Yansımaları
Digital Panopticon: Societal Implications of Electronic Surveillance

Arif AKBAŞ

Dr. Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı
Dr. Lecturer, Sivas Cumhuriyet University, Yıldızeli Vocational School, Department of Marketing and Advertising, Public Relations and Promotion Program
aakbas@cumhuriyet.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8480-4350

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received: 11.10.2024
Kabul Tarihi | Accepted: 21.12.2024
Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Atf | Cite As

Arif, Akbaş. "Dijital Panoptikon: Elektronik Gözetimin Toplumsal Yansımaları."
Sinop İlahiyat Dergisi 1 (Aralık 2024), 51-89.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.
Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr |
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr |
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

Dijital Panoptikon: Elektronik Gözetimin Toplumsal Yansımaları

Öz

Bu makalede, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte toplumda nasıl bir izleme ve kontrol mekanizması oluşturulduğu incelenmektedir. Makale, yeni gözetim ve kontrol düzeninin sosyal dinamiklere nasıl yansıdığını araştırmaktadır. Araştırmanın amacı, dijital gözetim ve toplumsal kontrol arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak; bu mekanizmaların toplum üzerindeki etkilerini belirlemektir. Çalışmada kullanılan metodoloji nitel araştırma yöntemlerinin bir kombinasyonunu içerir. Veri toplama sürecinde tarihsel sosyoloji ve literatür taraması yöntemleri kullanılmıştır. Bulgular, “dijital gözetim” ve “toplumsal kontrol” arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Özellikle, dijital teknolojilerin kullanımıyla birlikte bireylerin davranışlarının izlenmesinin, toplumda baskı ve kontrol mekanizmalarının artmasına neden olduğu görülmektedir. Bu durum, bireylerin özgürlükleri ve mahremiyetleri üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Çalışmanın ana sorunsalı, dijital gözetim ve toplumsal kontrol arasındaki dengenin nasıl sağlanabileceğidir. Bu bağlamda, daha şeffaf ve hesap verebilir dijital gözetim politikalarının geliştirilmesi, bireylerin mahremiyet haklarının korunması için yeni mekanizmaların oluşturulması önerilmektedir. Dijital gözetim, modern toplumlarda toplumsal kontrolün en sofistike araçlarından biri haline gelmiştir. Elektronik göz olarak nitelendirilen mekanizmalar, devletler ve özel sektör tarafından bireylerin hareketlerini, alışkanlıklarını ya da ilişkilerini izlemek için kullanılmaktadır. Gözetim teknolojileri, büyük veri analitiği ile birleştiğinde, bireylerin öngörülemeyen davranışlarını dahi tahmin etmeye çalışır. Bu durum, özgürlük kavramının yeniden tanımlanması ve bireyin mahremiyet alanının giderek daralması gibi problemleri gündeme getirmektedir. Toplumsal izleme, yalnızca güvenliği ve düzeni sağlamayı değil, aynı zamanda normatif bir denetim mekanizması olarak bireylerin davranışlarını şekillendirmeyi de hedefler. Dijital Panoptikon, görünmez bir kafesin içinde özgür olduğumuzu hissettiren bir illüzyondur. Algoritmalar göz, kameralar kulak; modern dünyada gözetim, teknolojinin sessiz diliyle konuşur. Elektronik göz, yalnızca izlemekle kalmaz; aynı zamanda neyi görmek istediğimize de karar verir. Dijital Panoptikon’da yalnızca gözlenmiyoruz; aynı zamanda izlemeyi içselleştiriyoruz.

Anahtar Kelimeler: Dijital sosyoloji, Toplumsal kontrol, Elektronik göz, Toplumsal izdüşüm ve izleme, Dijital Gözetim.

Digital Panopticon: Societal Implications of Electronic Surveillance

Abstract

This article examines how a system of surveillance and control has been created in society with the widespread use of digital technologies. It investigates how the new surveillance and control order is reflected in social dynamics. The purpose of the research is to better understand the relationship between digital surveillance and social control and to determine the effects of these mechanisms on society. The methodology used in the study combines various qualitative research methods. Historical sociology and literature review methods were employed during the data collection process. The findings show a strong relationship between “digital surveillance” and “social control.” In particular, the use of digital technologies to monitor individuals’ behavior has led to an increase in pressure and control mechanisms in society. This situation has a significant impact on individuals’ freedoms and privacy. The main issue addressed in this study is how we can strike a balance between digital surveillance and social control. In this context, the development of more transparent and accountable digital surveillance policies and the creation of new mechanisms to protect individuals’ privacy rights are recommended. Digital surveillance has become one of the most sophisticated tools of social control in modern societies. Mechanisms referred to as the electronic eye are used by governments and the private sector to track individuals’ movements, habits, or relationships. When combined with big data analytics, surveillance technologies aim to predict even individuals’ unpredictable behaviors. This situation brings forth the need to redefine the concept of freedom and raises the issue of the narrowing of individuals’ privacy space. Social surveillance not only aims to ensure security and order but also seeks to shape individuals’ behaviors as a normative control mechanism. The Digital Panopticon is an illusion that makes us feel free while being in an invisible cage. Algorithms are the eyes, cameras are the ears; in the modern world, surveillance speaks the silent language of technology. The electronic eye does not merely watch; it also decides what it wants to see. In the Digital Panopticon, we are not only observed; we also internalize the act of watching.

Keywords: Digital sociology, Social control, Electronic eye, Social projection and monitoring, Digital surveillance.

Giriş

Panoptikon, 18. yüzyılda Jeremy Bentham tarafından tasarlanan, yerleşik bir kontrol sistemi içeren kurumsal bir bina modelidir. Merkezdeki bir gözetleme kulesinden tüm mahkumların izlenebilmesine olanak tanıyan bu tasarım, mahkumların izlenip izlenmediklerini bilememeleri nedeniyle sürekli gözleniyormuş gibi davranmalarını sağlar. Bu mimari model, bireyleri kendi kendini denetlemeye yönlendiren bir sistem olarak özellikle hapishaneler için geliştirilmiştir (Bentham, 1791, s. 5-9). Daha sonraları sosyal medyanın etkilerine dair erken dönem tartışmalar, panoptikon kavramına sıkça atıfta bulunmuştur. 1987 yılında Roger Clarke tarafından ortaya atılan veri gözetimi kavramı, sosyal medyayı tanımlamak için geliştirilen çeşitli terimlerin temelini oluşturmuştur. Akademisyenler, bu bağlamda *süperpanoptikon* (Mark Poster, 1990), *panoptik sıralama* (Oscar H. Gandy Jr., 1993) ve *elektronik panoptikon* (David Lyon, 1994) gibi kavramları öne sürmüştür. İlk gözetim çalışmaları, merkezde kontrol edilen bir birimin bulunması ve çevresinin izleyicilerle sarılı olması nedeniyle, sosyal medyayı ters panoptikon olarak yorumlamıştır (Romele vd., 2015, s. 377). Dijital panoptikon, Jeremy Bentham'ın panoptikon tasarımından esinlenerek, gözetim mekanizmalarının dijital dünyadaki dönüşümünü açıklayan bir kavramdır. Sosyolojik olarak, bireylerin sosyal medya, akıllı cihazlar ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla sürekli izlenmesi, veri toplanması ya da analiz edilmesi sürecini ifade eder. Bu yapı, iktidarın ve kontrolün merkezileştiği, bireylerin ise davranışlarını izlendiklerini bilerek düzenlediği bir toplumsal gözetim sistemi oluşturur. Dijital panoptikon, kullanıcıların yalnızca izlenmekle kalmadığı, aynı zamanda gönüllü olarak mahremiyetlerini paylaşarak gözetimi içselleştirdikleri bir durumu da ortaya koyar (Light, 2010, s. 583).

Dijital sosyoloji, sosyal fenomenlerin dijital teknolojilerin etkisi altında incelendiği bir disiplindir. Bu disiplin, insanların dijitalleşme sürecindeki davranışlarını, ilişkilerini ve toplumsal yapılarını anlamak için sosyolojik bakış açılarını kullanır (Lupton, 2014, s. 1-19). Yeni dijital teknolojiler, günlük yaşamı, sosyal ilişkileri, hükümeti, ticareti, ekonomiyi ve bilginin üretimi ile yayılmasını derinlemesine etkileyerek toplumu dijitalleştirmektedir. İnsanların hareketleri, satın alma alışkanlıkları ve başkalarıyla çevrimiçi iletişimleri artık dijital teknolojiler tarafından detaylı bir şekilde izlenmektedir. Bu durumda

ister seçelim ister seçmeyelim, artık hepimiz giderek birer dijital veri öznesine dönüşmekteyiz. Dijital sosyolojinin alt disiplinleri; [Sosyal medya sosyolojisi, Dijital gözetim ve toplumsal kontrol, Çevrimiçi topluluklar ve ağlar, Dijital eşitsizlik ve dijital ayrımcılık, Dijital aktivizm, Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik sosyolojisi] bu teknolojilerin etkisi, gelişimi ve kullanımının anlaşılabilceği yahut analiz edilebileceği bir araç sağlar. Lupton'un "*Dijital Sosyoloji*" kitabı, dijital toplumun çeşitli sosyal, kültürel ve siyasi boyutlarını tanıtmaktadır. Bu konularda araştırma ve bilimsel çalışmada yapılan önemli tartışmaları ele almaktadır. Yeni bilgi ekonomisi ve büyük veri ile dijital çağda araştırmanın yeniden kavramsallaştırılması, yükseköğretimin dijitalleştirilmesi, dijital kullanımın çeşitliliği, dijital politika, vatandaş dijital katılımı, gözetim politikaları, gizlilik konuları, dijital cihazların benlik/vücut (beden) kavramlarına katkısı, birçok başka konu da tartışılmaktadır (Lupton, 2014, s. 1-19).

Dijital sosyoloji, internetin yaygınlaşmasını, sosyal medyanın yükselişini ve diğer dijital teknolojilerin toplumsal etkilerini araştırır. Dijital sosyolojinin odak noktalarından biri, teknolojinin insan ilişkileri üzerindeki etkisini anlamaktır. İnternetin sosyal etkileşim biçimlerini nasıl değiştirdiği, çevrimiçi toplulukların nasıl oluştuğu ve bu toplulukların gerçek dünyadaki ilişkilere nasıl yansıdığı gibi konuları inceler. Ayrıca, dijital eşitsizlikler, çevrimiçi gizlilik ve dijital kimlik gibi güncel meseleleri de ele alır (Selwyn, 2019, s. 10-20). Dijital sosyoloji, geleneksel sosyolojik yöntemleri dijital dünyanın karmaşıklığına uygular. Nicel veri analizi, içerik analizi ve diğer sosyal bilim araçlarını kullanarak dijital dünyadaki toplumsal dinamikleri anlamak için çalışır. Bu disiplin, teknolojinin toplumu nasıl dönüştürdüğünü anlamak ve değişimlerin sosyal sonuçlarını değerlendirmek için kritik bir çerçeve sunar (Orton-Johnson, 2013, s. 13-28). Dijital sosyoloji alanındaki araştırmalar günümüz Batı toplumlarında oldukça popüler hale gelmiştir.¹

---

¹ "Digital Sociology: The Reinvention of Social Research" (Dijital Sosyoloji: Sosyal Araştırmanın Yeniden İcadı): kitabı dijital çağda sosyal araştırmanın nasıl yeniden şekillendiğini ve dijital teknolojilerin sosyal dünyayı nasıl etkilediğini incelemektedir (Marres, 2017, s. 5). "Digital Sociology: Critical Perspectives" (Dijital Sosyoloji: Eleştirel Bakış Açıları) derlemesi dijital teknolojilerin sosyal yapılar,

Dijital gözetim ve toplumsal kontrol üzerine Batı’da yapılmış önemli çalışmalar, genellikle teknolojik gözetimin toplumsal yapı, bireysel özgürlükler ve güç dinamikleri üzerindeki etkilerini ele alır. Bu çalışmalar; gözetim teknolojilerinin değişimi, “Büyük Veri” ile artan gözetim kapasitesi, bireylerin gizlilik haklarının ihlali ve gözetim toplumunun toplumsal sonuçları gibi konuları kapsar. Michel Foucault’nun “Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu” (1975) adlı eseri, modern gözetim üzerine yapılan Batı literatürünün temel taşlarından biridir (Foucault, 1977, s. 8). “Sosyal kontrol”, sosyolojik ve felsefi literatürde önemli bir kavramdır. Toplumsal düzenin sürdürülmesi ve istikrarın sağlanması açısından kritik bir rol oynar. Sosyolog Emile Durkheim, toplumun birliğini ve bütünlüğünü korumak için gerekli olduğunu savunmuş; toplumsal kontrolün, bireylerin davranışlarını yönlendirme süreci olduğunu öne sürmüştür (Lock, 2003, s. 116). Toplumsal kontrol, bireylerin uygun davranış normlarına uymalarını sağlar ve toplumun işleyişini düzenler (Hoffmann, 2006, s. 669-695). Ancak, sosyal kontrolün eleştirileri de mevcuttur. Michel Foucault gibi düşünürler, sosyal kontrolün güç dinamikleriyle sıkı bir ilişkisi olduğunu; gücün bilgi ve disiplin aracılığıyla bireyler üzerinde egemenlik kurduğunu öne sürerler (Lacombe, 1996, s. 332). Foucault, “görünmez

---

güç dinamikleri ve kültürel pratikler üzerindeki etkilerini ele almaktadır (Orton-Johnson & Prior, 2013, s. 4). “The Digital Age and Its Discontents” (Dijital Çağ ve Onun Huzursuzlukları) Dijital teknolojilerin sosyal ve kültürel etkilerini ele alarak, dijital çağın getirdiği sorunlar ile fırsatları tartışmaktadır (Stocchetti, 2020, s. 1-2). “Digital Media and Society” (Dijital Medya ve Toplum) dijital çağda etkileşim, kimlik ve topluluk kavramlarının nasıl yeniden şekillendiğini incelemektedir (Lindgren, 2021, s. 3). “Understanding Digital Societies” (Dijital Toplamları Anlamak) bu derleme, dijital teknolojilerin sosyal yapılar ve kültürel pratikler üzerindeki derin etkilerini anlamak için çeşitli disiplinlerden bakış açılarını bir araya getirmektedir (Perriam ve Carter, 2021, s. 8). “What is digital sociology?” (Dijital Sosyoloji Nedir?) dijital sosyoloji üzerine çalışmalarında, dijital teknolojilerin toplumu nasıl yeniden şekillendirdiğini ve sosyolojinin bu değişimleri nasıl analiz edebileceğini ele alır (Selwyn, 2019, s. 7). “Digital Culture, Play, and Identity: A World of Warcraft Reader” (Dijital Kültür, Oyun ve Kimlik: Bir World of Warcraft Okuyucusu) çalışması dijital oyunlar ve çevrimiçi kimlik oluşturma üzerine odaklanarak, dijital teknolojilerin sosyal dünyayı nasıl etkilediğini incelemektedir (Corneliussen ve Rettberg, 2008, s. 10).

disiplin” kavramını kullanarak, modern toplumlarda hükmetme biçimlerini inceleyen ve kurumsal yapıların bireyleri kontrol altına almak için kullanıldığını vurgular (Aydın-Öksüz ve Sagdic, 2017, s. 219). Günümüzde, dijital teknolojilerin yükselişiyle birlikte, sosyal kontrolün dinamikleri önemli ölçüde değişmiştir. İnternet ve sosyal medya gibi platformlar, bireylerin davranışlarını izleme, yönlendirme ve denetleme yeteneğini artırmıştır. Bu durum, dijital panoptikon² kavramını ortaya çıkarmıştır; bireylerin sürekli gözetim altında hissetmelerine neden olan bir durumu ifade eder (Faulkes, 2001, s. 184-190).

Bununla birlikte, sosyal kontrolün sadece baskıcı bir güç aracı olmadığına dair felsefi argümanlar da mevcuttur. Jürgen Habermas gibi düşünürler, kamusal alanın özgür tartışma ve iletişim için bir alan olarak korunmasının önemini vurgular (Habermas & McCarthy, 1977, s. 3-24). Dolayısıyla, sosyal kontrolün bazı yönleri, demokratik katılımın ve toplumsal uyumun teşvik edilmesi için gerekli görülmektedir (Verovšek, 2023, s. 398-417). Sosyal kontrol kavramı, hem toplumun düzenini ve istikrarını sağlamak için gereklidir hem de bireylerin özgürlükleri, haklarıyla ilgili önemli tartışmalara konu olmaya devam eder. Bu kavram, sosyologlar ve felsefeciler arasında derinlemesine incelenmeyi sürdürecektir çünkü toplumların yapısal/ ideolojik dinamiklerini

---

² Foucault, Jeremy Bentham’ın Panoptikon modelini kullanarak, modern toplumlarda gözetimin sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik bir kontrol mekanizması olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, modern dijital gözetim teknolojilerinin bireyler üzerinde içselleştirilmiş bir denetim ve özdenetim oluşturduğu fikrinin temelini oluşturur. Panoptikon, 18. yüzyıl İngiliz filozofu Jeremy Bentham tarafından tasarlanan bir hapisane modeli olup, adını Yunanca “her şeyi gören” anlamına gelen kelimedenden alır. Bentham’ın tasarımında, bir merkez kule etrafında inşa edilen dairesel hücreler yer alır. Merkezdeki gözetleme kulesi, tüm hücreleri aynı anda gözlemleme yeteneğine sahiptir, ancak hücrelerdeki mahkûmlar bu gözetimin aktif olup olmadığını asla bilemez. Dolayısıyla, mahkûmlar sürekli izleniyormuş hissine kapılır ve kendi davranışlarını disipline ederler. Bu model, fiziksel kontrol yerine psikolojik kontrolün ön planda olduğu bir gözetim mekanizmasıdır. Gözetimin görünmezliği ve sürekli olasılığı, bireyler üzerinde içselleştirilmiş bir disiplin oluşturur. Mahkûmlar gözetim kulesindeki gardiyanı görmeseler de her an izlenebileceklerini düşündükleri için kurallara uyarlar. Sosyal medya platformlarından güvenlik kameralarına, algoritmik gözetimden büyük veri sistemlerine kadar birçok teknoloji, bireylerin sürekli izleniyormuş gibi hissetmesini sağlayarak modern “panoptik toplum”u oluşturur (Bentham, 2020, s. 1-11).

anlamak için hayati bir öneme sahiptir. Toplumsal kontrol, sosyal bilimlerde önemli bir kavramdır ve geniş bir spektrumda çeşitli anlamlar içerebilir. Toplumsal kontrol, bir toplumun bireylerin davranışlarını düzenlemek, yönlendirmek ve normlara uyum sağlamalarını sağlamak için kullandığı bir dizi sosyal süreci/mekanizmayı ifade eder. Kontrol mekanizmaları, toplumun değerleri, normları, kurumları ve diğer sosyal yapıları aracılığıyla gerçekleşir (Wiatrowski, 1981, s. 525-541).

Bu kavram, bireylerin toplumsal normlara uymalarını teşvik eden ve uyumsuz davranışları sınırlayan bir dizi sosyal etkileşimi içerir. Örneğin, toplumsal kontrol, sosyalizasyon süreciyle bireylere toplumun değerlerini, normlarını ve davranışlarını öğreten bir araç olabilir. Aynı zamanda, yasalar, kurallar ve cezalar gibi resmi kontrol mekanizmalarını da içerebilir. Toplumsal kontrol, bireylerin toplum içindeki rollerini kabul etmelerini ve bu rolleri yerine getirmelerini sağlar. Toplumsal kontrol, sosyal düzenin ve istikrarın korunmasına yardımcı olur. Toplumun işleyişini düzenler. Ancak, toplumsal kontrolün eleştirisi de vardır. Michel Foucault gibi düşünürler, toplumsal kontrolün güç ilişkileriyle sıkı bir ilişkisi olduğunu ve bireylerin üzerinde egemenlik kurma aracı olarak kullanıldığını savunurlar. Bu bakış açısına göre, toplumsal kontrol, bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan ve onları sınırlayan bir mekanizma olabilir (Hirschi, 2015, s. 289-305). Toplumsal kontrol teması eleştirel bir şekilde birçok ütöplast ya da disütöplast eserde sıklıkla işlenmiştir.³

---

³ “Brave New World” (Cesur Yeni Dünya) Huxley’nin bu klasik eseri, gelecekteki bir disütöplast toplumda sınırsız tüketim ve zihinsel manipülasyonun bir sonucu olarak toplumsal kontrolü inceler (Huxley, 2022, s. 5). “1984” Orwell’in bu ünlü eseri, totaliter bir devlette bireylerin düşünce ve davranışlarını kontrol etmek için kullanılan otoriter yönetimi/ devlet gözetimini ele alır (Orwell, 1949, s. 6). “Fahrenheit 451” Ray Bradbury’nin bu kitabı, kitapların yasaklandığı bir toplumda düşünce kontrolü ve sansürün etkilerini araştırır (Bradbury, 2021, s. 9). “The Giver” (Verici) Lowry’nin bu genç yetişkin romanı, bir toplumun duygularını ve düşüncelerini kontrol altına alan bir sistem üzerinde durur (Lowry, 2014, s. 12). “We” (Biz) Zamyatin’in bu disütöplast romanı, totaliter bir toplumda bireylerin yaşamlarını ve davranışlarını kontrol eden bir merkezi yönetimi eleştirir (Hutchings, 1981, s. 81). “Anthem” (Marş) Rand’ın bu kısa romanı, kolektivist bir toplumda bireylerin benliklerini ifade etme özgürlüğünü ele alır (Bernstein, 2001, s. 7). “The

“Elektronik göz” terimi, sosyolojik ve medya araştırmaları bağlamında, Sosyal medya platformları, mobil cihazlar ve diğer dijital araçlarla, bireylerin davranışları, tercihleri yahut etkileşimleri sürekli olarak izlenebilir hale gelmiştir (Lyon, 1994, s. 8-12). Bu durum, bireylerin özel yaşamlarının dijital gözetim altında olduğu anlamına gelir. Kişisel gizlilik endişelerine ve toplumsal dinamiklerde değişikliklere neden olabilir. Elektronik göz, medya araştırmaları açısından da önemlidir çünkü medyanın rolü, bireylerin algılarını şekillendirmede ve bilgiye erişimlerini kısıtlamada giderek daha etkili hale gelmiştir. Medya kuruluşları ve dijital platformlar, kullanıcıların davranışlarını izleyerek içeriklerini kişiselleştirebilir ya da manipüle edebilir. Kamuoyu ve toplumsal olaylar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. “Elektronik göz” kavramı, bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla sürekli olarak gözetlenmesini ve medya araştırmaları alanında bireylerin etkileşimlerinin incelenmesini sağlayarak sosyolojik/medya çalışmalarında önemli bir konu haline gelmiştir. Kavram, dijital çağın getirdiği zorlukları ve fırsatları anlamak için kritik bir ereve sunar (Uveda, 2011, s. 65-79). “Electronic Eye” (Elektronik Göz) konulu birçok kitap bulunmaktadır.⁴

Dispossessed” (Mülksüzleştirilmiş) Le Guin’in bu romanı, iki farklı toplum arasındaki sosyal kontrolü ve özgürlüğü karşılaştırır (Le Guin, 2015, s. 12). “Parable of the Sower” (Tohumcu’nun Misali) Butler’in bu romanı, vakitsiz bir gelecekteki ABD’de toplumsal çöküşün ve toplumsal kontrolün etkilerini araştırır (Phillips, 2002, s. 299). “The Handmaid’s Tale” (Hizmetçi Kızın Öyküsü) Atwood’un bu disütopik romanı, totaliter bir rejim altında yaşayan kadınların denetim altına alınması ve toplumsal kontrolün sonuçlarını ele alır (Ketterer, 1989, s. 209). “The Circle” (ember) Eggers’in bu romanı, teknoloji devlerinin güçlenmesiyle birlikte toplumun gözetim altına alınmasının sonuçlarını inceler. Bu kitaplar, toplumsal kontrolün farklı yönlerini ve etkilerini çeşitli şekillerde ele alır. Okuyuculara bu konuda derinlemesine düşünme fırsatı sunar (Eggers, 2013, s. 5-6).

⁴ “The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society” (Elektronik Göz: Gözetim Topluluğunun Yükselişi) Lyon’un bu kitabı elektronik gözetim ve izlemenin yükselişini ele almaktadır. Lyon, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bireylerin nasıl izlendiği ve gözetildiği konusunda derinlemesine bir analiz sunar. Kitap, elektronik gözün sosyal, politik ve kültürel etkilerini incelerken, kişisel gizlilik/ özgürlük gibi önemli konuları da ele alır (Lyon, 1994, s. 8). David Brin’in “The Transparent Society” (şeffaf Toplum) adlı eseri, elektronik gözün toplum üzerindeki etkilerini tartışan önemli bir çalışmadır. Brin, gelecekteki bir toplumun şeffaflığının nasıl

Bu çalışma modern çağın dijital dönüşümü ve teknolojik ilerlemelerle birlikte ortaya çıkan sorunsallarını sosyolojik açıdan tartışarak ele almaktadır. Bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla sürekli olarak gözetlenmesi ve izlenmesi anlamına gelen elektronik gözetimin toplumsal kontrol ve etkileşim üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyerek, günümüzdeki dijital gözetim ortamının karmaşıklığını/çeşitliliğini anlamamıza yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kişisel gizlilik hakları ve toplumsal dinamikler üzerinde önemli bir belirleyiciliği olan elektronik gözetim sosyal projeksiyon ve izleme kavramlarıyla bağlantılı olarak ele alınması, dijital gözetimin sosyal kontrol aracı olarak kullanıldığı her disiplini (sosyoloji, felsefe, psikoloji, antropoloji, iletişim-medya çalışmaları vs.) yakından ilgilendirmektedir. Elektronik gözün, sosyal medya platformları, güvenlik kameraları, mobil uygulamalar ve diğer dijital araçlar aracılığıyla nasıl yaygınlaştığı, günlük yaşamımızın her alanını nasıl etkilediği ayrıntılı bir şekilde açıklanmalıdır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan güvenlik endişeleri ve kişisel verilerin mahremiyetini koruma ihtiyacı vurgulanarak, okuyucular dijital dünyadaki güvenlik/gizlilik konularıyla ilgili derinlemesine düşünmeye teşvik edilmelidir. Dijital gözetimin

---

olabileceğini ve bu şeffaflığın bireylerin yaşamlarını nasıl etkileyebileceğini araştırır. Kitap, kişisel gizlilik, toplumsal kontrol ve özgürlük gibi konuları ele alırken, farklı görüşleri/ önerileri sunar (Brin, 1999, s. 10). Shoshana Zuboff'un "The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power" (Gözetim Kapitalizminin Çağı: İnsan Geleceği İçin Yeni Güç Sınırında Mücadele) adlı kitabı, elektronik gözetimin ekonomik boyutunu inceler. Kitap, büyük teknoloji şirketlerinin nasıl bireyleri izlediğini ve bu verileri nasıl kullanarak kar elde ettiğini ele alır. Zuboff, bu yeni ekonomik modelin insanlık üzerindeki etkilerini ve bu süreci durdurmanın yollarını tartışır (Zuboff, 2023, s. 203). Bruce Schneier'in "Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World" (Veri ve Golyat: Verilerinizi Toplamak ve Dünyanızı Kontrol Etmek İçin Gizli Savaşlar) adlı kitabı, kişisel verilerin toplanması ve kullanılmasının toplum üzerindeki etkilerini inceler. Schneier, elektronik gözün günlük hayatımızın her alanına nasıl nüfuz ettiğini ve bu sürecin kişisel özgürlüklerimizi nasıl tehdit ettiğini ele alır. Kitap, veri gizliliği ve güvenliği konularında bilinçlenmeyi amaçlar (Schneier, 2015, s. 9). Helen Nissenbaum'un "Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life" (Bağlamında Gizlilik: Teknoloji, Politika ve Toplumsal Yaşamın Bütünlüğü) adlı eseri, elektronik gözün toplum üzerindeki etkilerini tartışan önemli bir çalışmadır (Nissenbaum, 2011, s. 149).

karmaşıklığını anlamak ve bu fenomenin toplumsal, politik/ kültürel boyutlarını değerlendirmek dijital sosyolojinin en önemli sorunsallarından biridir (Yüksel ve Çapar, 2019, s. 23-38). “Üniversite öğrencilerinin internet gözetimine yönelik farkındalığı” araştırmasının gösterdiği bireysel ve toplumsal riskler günümüz ileri teknolojisine yönelik risklerin bir izdüşümüdür. Gözetim ise teknolojinin içine yerleşmektedir. Gözetim sistemi içinde internet oldukça büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Riskler, tehlikeler, tehditler karşısında toplum ve bireyler için çözüm yolu kendi üstüne düşünme sürecidir. Bireylerin internet gözetimine yönelik duyduğu kaygının üstüne düşünmesi, sorgulaması gerekmektedir (Yüksel ve Çapar, 2019, s. 85). Aslında gözetim yeni değildir ama modern dönem gözetimini öncekilerden farklı kılan şey, gözetimin karşılıklı olmaktan çıkmasıdır, gözetim artık tek taraflıdır. Bir denetim asimetrisi oluşur: İzleyenler ve izlenenler. Tek yönlü izleme sürekli hale geldiğinden insanlar istenilen kalıba sokulur, düzenli hale getirilir. Buradaki ikinci yenilik, izlenenin nesneleştirilmesi sayısal bir varlık haline getirilmesidir (Özcan, 2014, s. 10).

Shoshana Zuboff’un “The Age of Surveillance Capitalism” (2019) adlı çalışması, dijital gözetimin ekonomik yönlerini analiz eder. Zuboff, şirketlerin kullanıcı verilerini izleyerek ve işleyerek bunları ticari kazanç için kullandığını, böylece yeni bir ekonomik sistem olan “gözetim kapitalizmi”nin ortaya çıktığını savunur. Sistemin toplumsal kontrolü nasıl dönüştürdüğünü ve bireylerin giderek tüketim odaklı birer veri kaynağına dönüştüğünü belirtir (Zuboff, 2023, s. 213). David Lyon, modern gözetim ve toplumsal kontrolün teknolojik yönlerini ele alan önemli bir figürdür. “Surveillance Studies: An Overview” (2007) ve “The Culture of Surveillance” (2018) adlı çalışmaları, gözetimin kültürel ve teknolojik boyutlarını inceler. Lyon, dijital teknolojilerin gözetimi daha görünmez hale getirdiğini ve bireylerin günlük yaşamlarına entegre ettiğini vurgular. Gözetim artık sadece devletin değil, aynı zamanda şirketlerin ve bireylerin de uyguladığı bir pratik haline gelmiştir (Lyon, 2018, s. 7-8). Zygmunt Bauman ve David Lyon’un “Liquid Surveillance: A Conversation” (2013) adlı eseri, modern toplumun giderek sıvılaştığını, yani daha esnek ve sürekli değişen gözetim biçimlerini tartışır. Bu çalışmada, gözetimin artık sabit bir yapıdan ziyade sürekli bir akış olduğu ve bireylerin verileri üzerinden izlenmesinin normalleştirildiği vurgulanır (Bauman& Lyon, 2013, s. 6). Kirstie

Ball, “Privatization of Surveillance”da gözetim mekanizmalarının özelleşmesini ve bireylerin bu sistemlere gönüllü katılımını analiz eder. Örneğin, sosyal medya platformları ve akıllı cihazların bireylerin özel yaşamlarını nasıl kamusal hale getirdiğini inceler. Özellikle bireylerin “izlenmeye” gönüllü katılımı, dijital gözetim ile özgürlük kavramı arasındaki paradoksu ortaya koyar (Ball, Haggerty & Lyon, 2012, s. 1-4). Mark Andrejevic, “Infoglut: How Too Much Information Is Changing the Way We Think and Know” adlı eserinde, büyük veri (Big Data) ve bilgi yığınının gözetim toplumunu nasıl güçlendirdiğini analiz eder. Gözetim teknolojilerinin yalnızca bilgi toplamakla kalmadığını, aynı zamanda bireylerin davranışlarını öngörmek ve manipüle etmek için kullanıldığını savunur (Andrejevic, 2013, s. 17). “SuperVision: An Introduction to the Surveillance Society” adlı çalışma, gözetimin etik ve toplumsal sonuçlarını inceler. Gilliom ve Monahan, dijital gözetimle birlikte özgürlüklerin sınırlandığını, ancak aynı zamanda toplumun gözetim araçlarını direniş mekanizmaları olarak da kullanabileceğini tartışır (Gilliom & Monahan, 2012, s. 6-7). Son yıllarda yapılan çalışmalarda, algoritmaların gözetimdeki rolü ön plana çıkmıştır. Özellikle Virginia Eubanks’ın “Automating Inequality” adlı kitabı, algoritmaların toplumsal eşitsizliği nasıl yeniden ürettiğini tartışır. Algoritmik gözetim, bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasi haklarına yönelik tehditler oluştururken, aynı zamanda görünmez bir kontrol mekanizması haline gelmiştir (Eubanks, 2018, s. 9). *Mahremiyetin Erozyonu*: Dijital gözetim, bireylerin mahremiyetini büyük ölçüde sınırlandırmış, bireysel haklar ve toplumsal kontrol arasında yeni gerilimler üretmiştir. *Gönüllü Gözetim*: Sosyal medya ve akıllı cihazlar, bireylerin kendi verilerini gönüllü olarak paylaşmalarını normalleştirmiştir. *Devlet ve Şirket İttifakı*: Hem devletler hem de özel şirketler gözetim teknolojilerini güçlendirmek için iş birliği yapmaktadır. *Direniş ve Alternatifler*: Gözetim karşıtı hareketler, mahremiyet savunuculuğu ve veri adaleti gibi konular yükselişe geçmiştir. Bu çalışmalar, dijital gözetimin yalnızca teknolojik bir fenomen değil, aynı zamanda toplumsal ve etik bir mesele olduğunu vurgulamaktadır.

1. Dijital Gözetim ve Toplumsal Dinamikler

Dijital gözetim, günümüz toplumlarında önemli bir sosyolojik fenomen olarak öne çıkmaktadır. Bu fenomen, bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla

sürekli olarak izlenmesini ve gözetlenmesini ifade eder. Dijital gözetimin, toplumsal dinamikler üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. İlk olarak, gözetim biçimi, bireylerin davranışlarını ve etkileşimlerini dönüştürmektedir. Sosyal medya platformları ve diğer dijital araçlar aracılığıyla yapılan gözetim, bireylerin çevrimiçi etkileşimlerini belirgin şekilde şekillendirebilir. Toplumsal ilişkilerde değişikliklere neden olabilir. Örneğin, bireyler çevrimiçi platformlarda kendilerini farklı şekillerde ifade edebilir ya da sosyal normların yeniden tanımlanmasına yol açabilir. İkinci olarak, dijital gözetim toplumsal güç dinamiklerini etkileyebilir. Büyük teknoloji şirketlerinin ve devlet kurumlarının verileri toplaması, analiz etmesi, güç ilişkilerinde dengesizliklere yol açabilir. Bu durum, bireylerin kişisel gizlilik haklarına ve özgürlüklerine yönelik endişelere neden olabilir, toplumda güven kaybına yol açabilir. Ayrıca, verilerin yanlış veya kötüye kullanılması durumunda, toplumsal ayrımcılık ve adaletsizlik gibi sorunlara da yol açabilir (Chivers, 2016, s. 58).

Dijital gözetim toplumun kolektif bilincini ve algısını etkileyebilir. Bireylerin sürekli olarak izleniyor olması, toplumsal yaşamın ve etkileşimlerin her anında potansiyel olarak gözetim altında bulunduğu hissini meydana getirebilir. Toplumda genel bir güvensizlik ve paranoya atmosferi oluşturabilir. Bireylerin çevrimiçi davranışlarını dikkatlice düşünmelerine ve belirli bir özdeneyimle kendilerini ifade etmelerine neden olabilir. Toplumsal ilişkilerde sahte çevrimiçi kimliklerin oluşmasına ve toplumsal bağların zayıflamasına yol açabilir. Bazı sosyologlar, [David Lyon, Shoshana Zuboff, Sarah Brayne, Linnet Taylor vd.] dijital gözetimin bireylerin gizliliği, özerkliği üzerindeki etkilerini incelemekte ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Dijital gözetim, bireylerin kişisel bilgilerinin toplanması ve izlenmesiyle ilgili olarak gizlilik haklarına meydan okurken, aynı zamanda bireylerin özerkliklerini, kişisel alanlarını da etkileyebilir. Güncel araştırmalar, dijital gözetimin bireylerin özerklik duygusunu nasıl etkilediğini ve bu durumun toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiğini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Kimi sosyologlar, [Virginia Eubanks, Sarah Brayne, Linnet Taylor, Zeynep Tufekci vd.] dijital gözetimin toplumsal adalet üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Dijital gözetim, bireyler arasında güç dengesizliklerine yol açabilir. Belirli grupların daha fazla izlenmesine veya hedeflenmesine neden olabilir.

Toplumsal adaletsizlikleri derinleştirebilir ve toplumsal eşitsizlikleri artırabilir. Güncel araştırmalar, dijital gözetimin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin nasıl azaltılabileceğini anlamak için çeşitli politika önerileri, çözüm yolları sunmaktadır. Dijital gözetim, toplumsal normlar, değerler ve davranışlar üzerinde de önemli etkilere sahip olabilir. Güncel çalışmalar, dijital teknolojilerin sosyal etkileşimleri ve toplumsal ilişkileri nasıl değiştirdiğini incelemekte; dijital gözetimin bu değişimlere nasıl katkıda bulunduğunu araştırmaktadır. Dijital gözetim ve toplumsal dinamikler arasındaki karşılıklı etkileşimler üzerine araştırma yapan sosyologlar [Virginia Eubanks, Ruha Benjamin, Sarah Brayne, Linnet Taylor, Zeynep Tufekci, Sherry Turkle, Manuel Castells vd.], toplumun dijitalleşmesinin kültürel, sosyal yapılar üzerindeki uzun vadeli etkilerini anlamaya çalışmaktadır (Simlai, 2021, s. 239-249).

Sosyal sınıflandırma olarak gözetim: Gizlilik, risk ve dijital ayrımcılık, günümüz dijital çağında giderek artan öneme sahip olan bir konudur. Bu bağlamda, dijital gözetim sadece bireylerin izlenmesini değil, aynı zamanda toplum içinde farklı sosyal sınıfların oluşturulmasına da katkıda bulunur. Bireylerin çevrimiçi davranışları ve dijital izleri, genellikle algoritmalar tarafından analiz edilerek kişiler hakkında farklı risk profilleri oluşturulur. Bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarına dayalı olarak sınıflandırılmalarına neden olabilir. Örneğin, bir kişinin internetteki alışveriş alışkanlıkları veya çevrimiçi etkileşimleri, onun sosyal sınıfını belirlemede kullanılabilir. Bu, gizlilik haklarına ve toplumsal eşitliğe yönelik ciddi endişelere neden olmaktadır. Dijital gözetim ve sınıflandırma, belirli grupların hedeflenmesine ve diğerlerine göre dezavantajlı bir konuma düşmesine yol açabilir. Ayrıca, belirli sosyal sınıflara ait bireylerin dijital ayrımcılığa maruz kalma riski yüksektir. Mesela, işverenlerin veya sigorta şirketlerinin, dijital olarak toplanan verileri kullanarak belirli sosyal gruplara karşı ayrımcı uygulamalarda bulunmaları mümkündür. Bu nedenle, “sosyal sınıflandırma olarak gözetim” kavramı, dijital çağın getirdiği yeni riskler ve ayrımcılık biçimleri hakkında derinlemesine düşünmemizi gerektirmektedir. Yapılacak daha fazla araştırma ve politika geliştirme çabaları, dijital gözetimden kaynaklanan olumsuz etkileri azaltmak, toplumsal adaleti sağlamak için önemlidir (Lyon, 2003, s. 13-30).

Bir gözetim kültürü, benzeri daha önce hiç görülmemiş şekilde ortaya

çıkıştır. Temel özelliği, insanların kendi gözetimlerini ve diğerlerinin gözetimini düzenlemeye aktif olarak katılmalarıdır. Gözetim konusundaki bakış açıları, perspektifleri veya mantalitelere dair artan kanıtlar mevcuttur, ayrıca bazı yakından ilişkili gözetim hayal güçleri ve gözetim uygulamaları vardır. Bunlar analitik olarak ayırt edilebilirler, ancak ayırlamazlar. Birbirine geçişkenlik gösterirler. Gözetim kültürünün büyümesine odaklanmanın nedenleri; özellikle maruz kalma dâhil olmak üzere bazı temel özelliklerini ve gözetim kültürü kavramının, gözetim devleti/toplumu hakkındaki önceki tartışmaları nasıl genişlettiği, etik yahut vatandaşlık tartışmalarını nasıl kolaylaştırdığı yeniden tartışılmalıdır. Gözetim kültürü terimi daha önce ortaya çıkmış olsa da henüz geniş bir fenomen olarak ele alınmamış ve gözetim devleti; gözetim toplumu gibi diğer gelişmelerden farklı bir gelişim olarak kuramsallaştırılmamıştır. William Staples (1998), günlük etkileşimlerimizde “postmodern” gelişmeleri uygun bir şekilde incelerken, gözetim kültürünü bir kitap başlığında kullanmıştır. Gözetim kültürü ayrıca John McGrath’ın “Loving Big Brother” (2004) adlı eserinde alt başlık olarak da geçer, bu çalışma gözetimin bazı performans boyutlarını gösteren ve tartışan faydalı bir çalışmadır. Ya da özellikle kamera gözetimi ile ilgili olarak Jonathan Finn’in gözlemlerini düşünün, McGrath kameraların halka açık alanda yayılmasıyla, gözetimin bir “görme biçimi, bir var olma biçimi” haline geldiğini açıklar. Her biri gözetim kültürüne iyi bir başlangıç noktası sağlar (Lyon, 2017, s. 824).

K. Best, “Kontrol toplumunda yaşamak: Gözetim, kullanıcılar ve dijital ekran teknolojileri” makalesinde “dijital teknolojinin getirdiği artan gözetimle ilgili büyüyen politik/akademik ilgiye rağmen, bu teknolojileri kullananlar kendileri gözetim konusunda göreceli olarak kaygısız görünüyorlar ve daha fazla kullanılabilirlik karşılığında kontrolün azalmasını kabul ediyorlar” demiştir. İnsanların beyan ettikleri görüşler ile gerçek davranışları arasındaki çelişki, halkın ve akademik söylem ile insanların günlük ilgisizliği arasındaki çelişki sorgulanmalıdır. Bunun için, gözetimi analiz etmek için yaygın olarak kullanılan bir teorik model olan ‘kontrol toplumu’ kavrayışına dayanan bir Deleuzian⁵ modelini, kullanıcıların gözetim hakkındaki göreceli zararlarına

---

⁵ Deleuzian iletişim modeli, Gilles Deleuze’ün felsefesi ve özellikle rizomatik düşünce ile hiyerarşik olmayan bağlantı yapıları üzerine geliştirdiği bir yaklaşımdır.

dair kendi algılarını karşılaştırarak, nitel bir araştırmadan elde edilen veriler kullanılabilir.

Bir araştırmada, [Gözetim, Snowden ve Büyük Veri: Kapasiteler, Sonuçlar, Eleştiri] David Lyon insanların günlük yaşamlarında gözetimi gerçekten nasıl ve ne şekilde onayladıklarını anlama çağrısını ileri götürmeyi amaçlamıştır. (Lyon, 2014, s. 1) Araştırma, ‘dividuals’⁶ hakkında üretilen verilerin giderek daha çok simüle edilmiş nitelikte olduğuna işaret eden bir kontrol toplumu analizini yapar. Kullanıcılar kendilerinin bu bilgilerin gerçeklik ve güvenilirlik kavramlarına tutundukları iki temel farklılık/ bir ortak nokta bulur. Kontrol toplumu analizi, gözetimi yayılmış, kaygan ve günlük uygulamalara sızan postmodern kontrol biçimleri olarak kavramsallaştırmıştır. Kullanıcılar belirli alanlarda ve belirli bilgi alanlarına bağlı olarak gözetim girişimlerini

---

Deleuze ve Félix Guattari, geleneksel, lineer iletişim modellerini eleştirerek, bilginin, fikirlerin ya da gücün karmaşık, iç içe geçmiş ağlar şeklinde aktığı bir model önermiştir. Bu modelde iletişim, sabit bir gönderen ve alıcıya dayanmaz, bunun yerine sürekli bir bilgi akışı, etkileşim/ bağlantı ağı üzerine kuruludur. Rizomatik Ağlar: İletişim, sabit noktalara ya da hiyerarşilere dayanmayan, her yerden ve her an oluşabilen ağlar şeklinde görülür. Bu ağlar, köklerin birbirine bağlanması gibi, birbirine bağlı birçok yol ve bağlantıdan oluşur. Güç ve Bilgi Akışları: Bilgi, çok yönlü bir şekilde akar ve iletişimin anlamı, katılımcıların etkileşimleriyle sürekli şekillenir. Mesajlar sabit değildir, her etkileşimde yeniden şekillenir. Temsil Karşıtlığı: Deleuze ve Guattari, gerçekliğin sabit temsillerine karşı çıkarlar. Bu modelde iletişim, önceden var olan bir gerçeği temsil etmek değil, etkileşim yoluyla yeni gerçeklikler oluşturmaktır. Model, özellikle dijital kültür, sosyal medya ve ağlar gibi karmaşık; merkeziyetsiz sistemleri analiz etmek için kullanışlıdır. İnternette bilgi hızla ve öngörülemez bir şekilde yayıldığı için, Deleuzian model bu tür sistemlerdeki iktidar, kimlik yahut etkiyi anlamak adına önemli bir yaklaşım sunar.

- ⁶ David Lyon, dijital gözetim ve modern toplumlar üzerine yaptığı çalışmalarda “dividuals” (birey-altı varlıklar) kavramını, Gilles Deleuze’ün fikirlerinden alarak geliştirmiştir. Bu kavram, geleneksel “birey” (individual) kavrayışının dijital çağdaki gözetim pratikleriyle nasıl değiştiğini anlamaya yöneliktir. Dividuals kavramı, bireyin artık tekil ve bölünemez bir varlık olarak değil, dijital teknolojiler tarafından sürekli olarak parçalanan, analiz edilen, yeniden birleştirilen veri kümeleriyle temsil edildiğini ifade eder. Dijital sistemler ile gözetim mekanizmaları, bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve kimliklerini sayısallaştırarak bu parçalanmayı sürekli hale getirir.

hedefleyebildiklerini iddia ederler. Ancak, kontrol toplumu analizleri ile kullanıcıların gözetim deneyimleri, bu çalışmadan ortaya çıkan üçüncü prensipte birleşir: Katılımcı gözetim kavramı ve onayın mevcut şekli (Best, 2010, s. 5).

A. K. Martin, R. E. Van Brakel ve Daniel J. Bernhard bu konuda “Dijital gözetime karşı direnci anlamak: Çok disiplinli, çok aktörlü bir çerçeveye doğru” çalışmasını yapmışlardır. Gözetim dinamiklerinde merkezi bir rol oynamasına rağmen, direniş kavramı gözetim çalışmaları korpusu içinde yeterince geliştirilmemiştir. “Gözetim üzerine teorik çalışmaları gözden geçiriyoruz ve ardından gözetim çalışmaları içinden direnişin temel ele alınış biçimlerini özetliyoruz. Gözetim çalışmaları içindeki direniş literatürünün çoğunun, gözlemci ile gözlenen arasındaki direniş ilişkilerine odaklandığını ve diğer ilgili aktörleri ihmal ettiğini buluyoruz. İlgili aktörlerin listesini genişletmek için, direnişin kimler tarafından ve nasıl yapıldığı hakkında diğer disiplinlerin ne söylediğine bakıyoruz. Bu dersleri kullanarak, karmaşık direniş ilişkilerini daha iyi anlamak için çoklu aktör çerçevesini açıklıyoruz. Gözlemci ve gözlenenin ötesinde, gözetim yetkilileri, ticari kuruluşlar, uluslararası hükümet ile hükümet dışı kuruluşlar, gözetim teknolojileri kendileri, çeşitli yollarla direnebilen/ direnilebilen karmaşık bir direniş ağını oluşturur. Dahası, bu farklı rollerin benzersiz direniş yöntemleri, yönleri ve fırsatları ürettiğini sonuçlarız. Bu ek aktörlerin rolleri, İngiltere Ulusal Kimlik Şeması’nın incelenmesiyle gösterilecektir, burada şu anda şemanın gelişiminin çeşitli aşamalarında çok seviyeli, çok aktörlü direniş ilişkilerine dâhil olduklarına inanıyoruz” değerlendirmesini yapmışlardır (Martin, 2009, s. 213).

R. Jones, “Söylem Analizi ve Dijital Gözetim” çalışmasında dijital gözetimin anlaşılmasına söylem analizi araçlarının nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmıştır. Bu keşfin temelini oluşturmak için öncelikle söylem analizinin, genel olarak gözetimin anlaşılmasındaki rolünü incelemiştir. Ardından, tüm gözetimin aracılı doğasını ve farklı medya türlerinin getirdiği fırsat ve kısıtlamaları tartışmıştır. Daha sonra, dijital gözetimde yer alan başlıca söylemsel süreçleri, katılım, önceden bahane oluşturma, metne dönüştürme ile dijital teknolojiler aracılığıyla nasıl farklılık gösterdiğini açıklamıştır. Dijital gözetimle ilgili söylem analizi çerçevesindeki ana konular ve devam eden tartışmalar, kimlik, ajans/güç özellikle belirlenip açıklanmaktadır. Dijital gözetim konusundaki bir söylemin analitik yaklaşımını, uygulamalı sosyolengüistik

profesyonellerin mesleki uygulamaları üzerindeki etkilerini tartışmakta; söylem ve dijital gözetim üzerine gelecek araştırmalar için bazı yönelimler önermektedir (Jones, 2020, s. 2-10).

2. Elektronik Gözün İzleri: Toplumda Yansımaları ve İzlenme Mekanizmaları

Elektronik teknolojilerin hızla yayılması ve dijitalleşmenin artan etkisiyle birlikte, elektronik gözetimin toplumsal etkileri ya da izleme mekanizmaları giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Elektronik gözetimin toplum üzerindeki yansımaları ve bireylerin izlenme mekanizmalarını ele alarak, bu alandaki güncel araştırmaların bir sentezinin sunulması amaçlanmaktadır. Elektronik gözetim, bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla sürekli olarak izlenmesini ve gözetilmesini ifade eder. Bu durum, kişisel gizlilik hakları ve toplumsal ilişkiler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Elektronik gözetim mekanizmaları, teknolojik ilerlemelere paralel olarak değişim geçirmektedir. Yüz tanıma sistemleri, izleme kameraları, çevrimiçi takip araçları gibi teknolojiler, bireylerin hareketlerini ve etkileşimlerini izlemek için kullanılmaktadır. Elektronik gözetimin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal ve etik tartışmalar da hızla artmaktadır. Bireylerin gizlilik hakları, özgürlükleri ve güvenlik endişeleri, elektronik gözetimle ilgili önemli konular arasındadır. E-maintenance⁷ ve gözetim arasındaki ilişki, e-maintenance'in bir tür gözetim olarak düşünülebileceği gerçeğinden kaynaklanır. E-maintenance, endüstriyel ekipmanın durumunu izleyerek ve değerlendirerek potansiyel arızaları veya bakım ihtiyaçlarını belirler. Bu süreç, bir tür gözetim olarak kabul edilebilir çünkü ekipmanın durumunu sürekli olarak izlemeye ve kayıt altına almaya dayanır. Bu nedenle, e-maintenance, gözetim teknolojilerinin endüstriyel bakım süreçlerine entegre edilmesiyle gerçekleşir (Holmberg, 2010, s. 507).

---

⁷ E-maintenance (elektronik bakım), bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) kullanımıyla bakım süreçlerinin uzaktan yönetilmesi, izlenmesi/ optimize edilmesini ifade eder. Bu konsept, dijitalleşme ve endüstri 4.0 ile daha fazla önem kazanmış olup, özellikle makine ile sistemlerin bakımında kullanılmaktadır.

Devletlerin izleme mekanizmaları, genellikle güvenlik, istihbarat ve denetim amacıyla kullanılan çeşitli araçlar/yöntemlerden oluşur. Mekanizmalar, devletin vatandaşlarını veya diğer devletleri izlemesi, bilgi toplaması ve faaliyetlerini denetlemesi için kullanılır. İzlenme mekanizmaları genellikle yasal ve düzenleyici çerçevelerle belirlenir ancak bazen sınırlandırılması gereken alanlarda aşırıya kaçabilir veya istismar edilebilir. Çeşitli teşkilatlar, iç ve dış tehditlere karşı ülkenin çıkarlarını korumak için operasyonlar düzenler. Genellikle diğer devletlerin ve örgütlerin faaliyetlerini izler. Bu ajanslar, çoğunlukla izleme kameraları, dinleme cihazları ve diğer teknolojileri kullanarak halkın faaliyetlerini izler. Devletler, kamusal alanlarda ve önemli tesislerde izleme kameraları kullanarak geniş kapsamlı gözetim sağlarlar. Bu kameralar, suç önleme, güvenlik sağlama ve acil durum müdahalelerini kolaylaştırmak için kullanılır. Devletler, telekomünikasyon ve internet iletişimlerini izlemek için özel yetkilere sahip olabilirler. İzinsiz dinleme, hükümetlerin hedef aldıkları kişilerin telefon görüşmelerini veya diğer iletişimlerini dinlemek için teknoloji kullanması anlamına gelir. Devletler, kamu ve özel sektör veri tabanlarından bilgi toplar ve veri madenciliği teknikleri kullanarak bu bilgileri analiz ederler. Bu, hükümetlerin nüfus sayımı, sağlık kayıtları, finansal bilgiler ve diğer hassas verileri toplamasını içerebilir (Caparini, 2016, s. 3-24). İzleme teknolojisi, genellikle ulusal güvenlik ve kamu düzenini korumak için kullanılsa da bazı durumlarda bireylerin haklarına/özgürlüklerine zarar verebilecek şekillerde kötüye kullanılabilir veya istismar edilebilir. Bu nedenle, izleme mekanizmalarının kullanımı yasal ve etik sınırlar içinde olmalıdır.

Devletlerin toplumu yakından takip edip izlenmesinin sosyo-psikolojik sonuçları, açık ve kapalı toplumlarda farklılık gösterebilir. Sonuçları, bireylerin özgürlükleri, güvenlik algısı, toplumsal ilişkileri ve psikolojik sağlamlıkları üzerinde önemli etkilere sahip olabilir. Açık toplumlarda, devletlerin toplumun yakından takip edilmesi ve izlenmesi, bireylerde güvenlik ve mahremiyet kaybı gibi sosyo-psikolojik sonuçlara yol açabilir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri gibi açık toplumlarda; NSA, FBI, CIA⁸ gibi istihbarat teşkilatlarının geniş kapsamlı izleme faaliyetleri, bireylerde güven eksikliği ve

---

⁸ NSA (National Security Agency): ABD'nin ulusal güvenlik kurumlarından biri

hükümete olan güvenin azalmasına neden olabilir. Bu durum, demokratik değerlerin sorgulanmasına ve toplumun siyasi katılımında düşüşlere yol açabilir. Ayrıca, bireylerin ifade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü gibi temel haklarının kısıtlanmasıyla da sonuçlanabilir (Theoharis, 1984, s. 67-76). Kapalı toplumlarda, devlet gözetimi genellikle daha baskıcı ve kısıtlayıcı olabilir. Örneğin, Çin gibi kapalı toplumlarda, Çin Komünist Partisi'nin geniş kapsamlı izleme ve sansür mekanizmaları, bireylerde korku ve özgürlük endişesine neden olur. Toplumda genel bir güvensizlik ve korku atmosferine yol açabilir. Bireylerin kendilerini ifade etme ve özgürce düşünme konusundaki cesaretlerini kırabilir. Ayrıca, devletin bireyler üzerindeki aşırı kontrolü, toplumun psikolojik sağlamlığını olumsuz yönde etkileyebilir ve psikolojik baskı altında hissetmelerine neden olabilir (Chin, 2022, s. 1-15). Fan Liang, Vishnupriya Das, Nadiya Kostyuk ve Muzammil M. Hussain'in "Veriye dayalı bir toplum inşa etmek: Devlet gözetim altyapısı olarak Çin'in sosyal kredi sistemi" makalesinde tam olarak bu konu incelenmektedir. Büyük veri teknolojileri hem kamu hem de özel sektör tarafından gözetim kapasitelerini geliştirmek ve genişletmek için benimsenmiştir. Makale, Çin'in Sosyal Kredi Sistemi (SCS) inşasında yer alan kamu ve özel sektör paydaşlarının kurumsal süreçlerini; siyasi-ekonomik çıkarlarını izlemektedir. SCS, 2020'de 1,4 milyar vatandaşa tamamen uygulanmak üzere olan büyük bir veri destekli gözetim altyapısına merkezi veri platformlarını entegre etmeyi amaçlamaktadır. SCS, Çin'deki vatandaşların, firmaların, organizasyonların ve hükümetlerin güvenilirliğini yönetmek, izlemek/öngörmek için kurulmuş bir altyapıdır. Kredi puanlarına dayalı bir ceza/ödül sistemi, vatandaşların ve organizasyonların eğitim, pazarlar ile vergi indirimleri gibi şeylere erişip erişemeyeceğini belirleyecektir. Batı medyası tarafından genellikle "büyük kardeş" veya siyasi kontrol aracı olarak ta-

---

olan NSA, elektronik istihbarat toplama ve şifreleme teknolojileri geliştirme alanında faaliyet gösterir. Siber tehditlere karşı koruma sağlar. FBI (Federal Bureau of Investigation): ABD'nin federal iç istihbarat/ güvenlik teşkilatı olan FBI, organize suçlar, terörizm, siber suçlar, yolsuzluk gibi ulusal ve uluslararası suçlarla mücadele eder. CIA (Central Intelligence Agency): ABD'nin dış istihbarat teşkilatı olan CIA, diğer ülkelerdeki politik, ekonomik ve askeri gelişmeleri izlemek, analiz etmek ya da hükümete raporlamakla sorumludur.

nımlanan SCS'nin, aslında politik faaliyetlerden ziyade finansal ve ticari faaliyetlere odaklandığı görülmektedir. Makale, devlet gözetim altyapılarını anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Çeşitli devlet kurumlarının merkezi veri altyapısını kurmak için nasıl iş birliği yaptığını, kredi puanlama sürecinin; veri toplama, veri birleştirme ve veri analitiği süreçlerinin farklı ancak birbirleriyle bağlantılı yönlerini tartışmaktadır (Liang, 2018, s. 415).

İstatistiksel olarak, devletlerin izleme ve gözetim faaliyetlerinin sosyopsikolojik sonuçlarını değerlendirmek zor olabilir. Çünkü bu tür etkiler genellikle ölçmek ve nicel olarak ifade etmek için subjektif ya da karmaşık olabilir. Ancak, bazı anket ve araştırmalara dayanan veriler, devlet gözetiminin bireylerde güven eksikliği, ifade özgürlüğü kaygısı; toplumsal güvenin azalması gibi sonuçlara yol açtığını göstermektedir. Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı bir ankete göre, ABD'de halkın NSA'nın telefon ve internet izleme programlarına yönelik güveni son yıllarda önemli ölçüde azalmıştır (Reddick, 2015, s. 129-141). Benzer şekilde, Çin'de yapılan anketler, halkın internet sansürü ve izleme mekanizmaları nedeniyle ifade özgürlüğü/güvenlik endişeleri taşıdığını göstermektedir (Wang, 2015, s. 1-20). Bu veriler, devlet gözetiminin sosyo-psikolojik etkilerini anlamak için önemli bir araçtır, ancak tam bir resim sunmak için daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Bağlantı özgürlüğü, ifade özgürlüğü, interneti şekillendiren değişen yasal ve düzenleyici ekoloji toplumların giderek daha demokratikleşmesi sansürcü yapıyı giderek dönüştürebilir.

İnternete sansür uygulayan ve vatandaşlarını yakından takip eden ülkeler arasında genellikle şu ülkeler yer alır: Çin, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve “Büyük Yangın Duvarı” olarak bilinen bir internet sansürü sistemine sahiptir. Kuzey Kore, dünyadaki en kapalı ve sıkı internet kontrolüne sahip ülkelerden biridir. İnternet erişimi sınırlıdır ve sadece seçkinlerin erişimine izin verilir. Suudi Arabistan, interneti sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli web sitelerine erişimi engeller. İnternet kullanıcılarının faaliyetleri yakından izlenir ve sansürlenir. İran, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli sosyal medya platformlarına erişimi kısıtlar. İran'da internet kullanıcıları sık sık sansürlenir ve gözetlenir. Rusya'da internet erişimi sıkı bir şekilde kontrol edilir ve çeşitli web sitelerine erişimi engellenir. Rus hükü-

meti, internet kullanıcılarını yakından izler ve sansürler. Birleşik Arap Emirlikleri, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli web sitelerine erişimi engeller. İnternet kullanıcıları sık sık sansürlenir ve gözetlenir. Vietnam, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli web sitelerine erişimi engeller. Vietnam’da internet kullanıcıları sık sık sansürlenir ve gözetlenir. Belarus, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli web sitelerine erişimi engeller. Belarus’ta internet kullanıcıları sık sık sansürlenir ve gözetlenir. Venezuela, internet erişimini sıkı bir şekilde kontrol eder ve çeşitli web sitelerine erişimi engeller. Venezuela’da internet kullanıcıları sık sık sansürlenir ve gözetlenir (Bischoff, 2024, s. 1-3). Türkiye internet sansürü konusunda dünya ülkeleri sıralamasında ortalarda yer almaktadır.

Dünya nüfusunun yüzde 65’inden fazlası (5,3 milyar kişi) internet kullanılmaktadır. İnternet; anlık bilgi, eğlence, haber ve sosyal etkileşim kaynağımızdır. Görünüşte özgür olan birkaç ülke şaşırtıcı derecede üst sıralarda yer almaktadır. Devam eden kısıtlamalar ve bekleyen yasalar nedeniyle çevrimiçi özgürlüğümüz her zamankinden daha fazla risk altındadır. İnternet sansürü açısından en katı ülkeler: Çin ve Kuzey Kore’dir (Bischoff, 2024, s. 4-7). Bu iki ülke Karl Popper’in ifadesiyle “kapalı toplumlar”dır. Bu yıl ikinci sırada Irak, Myanmar, Pakistan ve Türkmenistan yer almıştır. BAE’nin internet sansür puanı aynı kalırken hem Rusya hem de Suudi Arabistan bu güncellemede düşüş göstermiştir. Yapılan internet araştırmasına göre Türkiye’nin sansür oranı %8 olarak tespit edilmiştir. 21 ülkede büyük sosyal medya ve arama motorları vb. siteler yasaklanmış veya kapatılmıştır. İncelenen Afrika ülkelerinin 37’sinde sosyal medya kısıtlamaları uygulanmaktadır ancak yalnızca Eritre ve Etiyopya, sosyal medya sitelerine erişimi sürekli olarak engelleyecek kadar ileri gitmiştir. Avustralya ve Yeni Zelanda, torrent⁹ yasaklarını/ engellemelerini sıkı bir şekilde uygulayan tek ülkelerdir. Fiji, Papua Yeni Gine ve Tonga’da siyasi medya kısıtlanmıştır. Listenin başında Çin, Kuzey Kore ve

---

⁹ Torrent, internet üzerinden dosya paylaşımına olanak tanıyan bir eşler arası (peer-to-peer, P2P) veri paylaşım protokolüdür. Torrent sistemi, büyük dosyaların merkezi bir sunucudan indirilmesi yerine, dosyanın birçok kullanıcı arasında parçalar halinde paylaşılmasını sağlar. Bu yöntem, BitTorrent protokolü temel alınarak geliştirilmiştir ve dosya paylaşımını daha hızlı/ verimli hale getirir.

İran gibi isimlerin yer alması pek sürpriz olmasa da diğer birçok ülkede kısıtlamaların sayısının artması büyük ölçüde endişe vericidir. Geçen yılın araştırmasındaki 27 ülkeyle kıyaslandığında, bu yıl 50'den fazla ülkenin internet sansürünü bir şekilde artırdığı görülmüştür (Bischoff, 2024, s. 8-11).

3. Toplumsal İzdüşüm ve Dijital İzleme

Toplumsal izdüşüm, sosyal bilimlerde temel bir kavram olup, bireylerin veya grupların, içselleştirdikleri toplumsal normları, değerleri ve yapıları kendi davranışlarına, algılarına/ düşüncelerine yansıtma sürecini ifade eder. Kavram, bireylerin sosyal çevreleriyle etkileşim içinde oldukları süreçte, toplumun kabul ettiği kalıpları, inançları/ ideolojileri benimseyerek, bunları kendi kimlikleri ve düşünce sistemleri içinde özümsemelerini anlatır. Toplumsal izdüşüm, bireyin bilinçdışı olarak toplumun standartlarına uyum sağlama eğilimini ifade eder ve bu süreç, genellikle sosyalizasyon ile kültürel etkileşim yoluyla gerçekleşir. Bireyler, çevresel etkileşimlerin etkisi altında kalarak, toplumun normatif yapısını kendi iç dünyalarında yeniden üretirler. Bu kavram, sosyal bilimlerdeki yapısal işleyişleri anlamak ve bireylerin toplumsal yapılarla nasıl etkileşim içinde olduklarını anlamak için önemli bir araç olarak kullanılır (Neubaum, 2017, s. 502-531).¹⁰

Sosyal medya teknolojileri, kullanıcılara halkın genel konulardaki görüşlerini izlemelerine olanak tanıyan çeşitli özellikler sunar. İlk araştırmalar, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin, alıcıların toplumsal sorunlar üzerindeki çoğunluk görüşü algılarını şekillendirebileceğini göstermektedir. Ancak, insanların sosyal medya aracılığıyla diğer kullanıcıların görüşlerini hangi koşullar altında değerlendirdiği ve algılanan görüş ortamlarının bu ortamlardaki insanların görüşlerini; iletişim davranışlarını nasıl etkilediği büyük ölçüde araştırılmamıştır. İki oturumlu bir deneyin sonuçları, insanların yalnızlık korkusu-

---

¹⁰ Nicole C. Krämer ve German Neubaum “Monitoring the Opinion of the Crowd: Psychological Mechanisms Underlying Public Opinion Perceptions on Social Media” (Kalabalığın Görüşünü İzlemek: Sosyal Medyadaki Kamuoyu Algılarının Altında Yatan Psikolojik Mekanizmalar) makalesinde bu konuyu araştırmışlardır (Neubaum & Krämer, 2017, s. 502).

nun Facebook'taki kullanıcı tarafından oluşturulan yorumlara olan dikkatlerini artırdığını ve bunun da alıcıların kamuoyu algılarını etkilediğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, sessizliğin döngüsü teorisi ve sosyal yansıtma hipotezi ışığında tartışılmıştır (Neubaum, 2017, s. 502). Konuyu farklı bir boyutta P. Gilbert tekâmülcü bir yaklaşımla “Evrimsel ve sosyal kaygı: Çekicilik, sosyal rekabet ve sosyal hiyerarşilerin rolü” makalesinde tartışmıştır. Makale, psikopatolojinin evrimsel bir yaklaşımının temel fikirlerini ele almaktadır. Diğerlerinden kaynakları (onay, destek ve bakım gibi) çekmek amacıyla “çekici görünme” için insanların yarışına odaklanır. Sosyal kaygının, bireylerin istenilen özelliklerin bir statü hiyerarşisinde nispeten düşük olduklarını gördükleri veya istenmeyen özelliklere sahip oldukları algılanarak tetiklenen bir rekabet kaygısı olabileceği savunulmaktadır. Ancak, konularını geliştirmek (veya savunmak) ve diğerlerinden yatırımlar almak (onay, destek, arkadaşlık veya statü kazanmak/ statülerini savunmak gibi) rekabet gerektirir. Rekabet etmeye çalışırken, sosyal fobikler diğerlerinden kaynakları toplamak için çeşitli evrimsel modülleri ve zihin yapılarını otomatik olarak devreye sokarlar. (Örneğin; sosyal karşılaştırma veya baskın diğerlerini memnun etme; çeşitli boyun eğik savunmalar, gizleme, yüksek kendini izleme ve göz kaçırma.) Bu önceden uyarlanmış ast savunmalar, başkalarına çekici özellikler göstererek statü kazanma sürecini engeller (Gilbert, 2001, s. 723).

“Toplumsal İzdüşümü ve İzleme” ile “Dijital İzleme”, çağdaş iletişim teknolojilerinin karmaşık ağlarında, bireylerin kendi düşüncelerini ve davranışlarını dış dünyaya yansıtma; izleme eylemlerini işaret eder. Bu kavramlar, modern toplumlarda güç ve denetim dinamiklerinin yeniden şekillenmesinde kritik öneme sahiptir. Foucault'un disiplin ve gözetim kavramlarına benzer şekilde, toplumsal yansıtma/ izleme, bireylerin ya da toplumların birbirlerini sürekli olarak denetleme ile değerlendirme süreçlerini ifade eder. Dijital izleme ise, bu sürecin dijital platformlara taşınmasıyla ortaya çıkan yeni bir boyuttur. Dijital izleme, bireylerin çevrimiçi etkinliklerinin izlenmesi ve değerlendirilmesiyle, toplumsal normların, güç ilişkilerinin dijital ortamlarda nasıl yeniden üretildiğini gösterir. Dolayısıyla, toplumsal yansıtma ve izleme ile dijital izleme, modern toplumun güç ilişkilerinin/kontrol mekanizmalarının analizinde önemli birer araç olarak kabul edilebilir (Wood, 2016, s. 245-263).

Toplumsal izdüşüm ve dijital izleme, Walter Benjamin'in düşünceleriyle

ele alındığında, çağdaş iletişim teknolojilerinin toplumsal etkilerini ve bireylerin algılarını nasıl şekillendirdiğini anlamak için zengin bir zemin sunar. Benjamin'in "teknğin olanaklarıyla yeniden üretilebildiği" kavramı, dijital izleme süreçlerini anlamak için aydınlatıcı olabilir. Teknik yeniden üretilebilirlik, bir eserin, teknolojinin yardımıyla sınırsız kez kopyalanabilir ve dağıtılabılır hale gelmesini ifade eder. Benzer şekilde, dijital izleme, bireylerin çevrimiçi etkinliklerinin sürekli olarak izlenmesi ve kaydedilmesiyle, kişisel verilerin sınırsız bir şekilde yeniden üretilebilir hale gelmesini sağlar. Bu, bireylerin dijital ortamdaki varlıklarının sürekli bir biçimde izlendiği ve yeniden üretildiği anlamına gelir. Benjamin'in "imajın teknik yeniden üretilebilirliği", dijital izlemenin görsel içerikler üzerindeki etkilerini de vurgular. Dijital platformlar, bireylerin görüntülerini ve imajlarını sürekli olarak kaydedip yeniden üretme yeteneğiyle, toplumsal izdüşümün dijital alanda nasıl işlediğini gösterir. Dolayısıyla, Benjamin'in düşünceleri, toplumsal izdüşüm ve dijital izlemenin karmaşık dinamiklerini anlamak için değerli bir çerçeve sunar (Benjamin, 1968, s. 214-218).

4. Mahremiyet Hakları ve Dijital Gözetim

Mahremiyet hakları ve dijital gözetim, modern çağın temel felsefi sorunları arasında yer almaktadır. Mahremiyet, bireylerin kişisel alanları üzerindeki kontrol hakkını ifade ederken, dijital gözetim bu hakları tehdit eden çevrimiçi izleme ve veri analizi uygulamalarını kapsar. Bireylerin özgürlük ve özerklik hakları, toplum güvenliği/kamusal çıkarlarla dengelenmesi gereken önemli etik değerlerdir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, mahremiyetin yeniden tanımlanması ve bu hakların dijital çağda nasıl korunabileceği tartışılmaktadır. Bu durum, bireyin kimliği ve özgürlüğü gibi felsefi kavramların derinlemesine analizini gerektirirken, pratik çözümler geliştirilmesini de zorunlu kılar. Mahremiyet hakları ve dijital gözetim arasındaki çatışma; felsefe, hukuk ve teknolojinin ortak bir inceleme alanını oluşturur. (Milanovic, 2015, s. 81). Bu durumun bir de insan hakları ve hukuksal boyutu da vardır.

Mahremiyet hakları ve dijital gözetim, insan hakları ve hukuk açısından karmaşık bir ilişkiyi yansıtır. İnsan hakları bağlamında, mahremiyet, bireyle-

rin özgürlüğü, kişisel kimliği ve dokunulmazlığıyla yakından ilişkilidir. Ancak, dijital gözetim, bu hakların dijital platformlarda ihlal edilmesine yol açabilir. Bu durum, hukuki alanda da tartışmalara neden olur. Mahremiyetin dijital dünyada nasıl korunacağı ve dijital gözetimin hangi koşullarda kabul edilebilir olduğu hukuk sistemlerinde önemli bir meseledir. Mahremiyetin sınırları belirlenirken temel haklarla güvenlik ve kamu düzeni arasındaki denge önemlidir. Hukuk, bireylerin mahremiyet haklarını korumak ve dijital gözetimi sınırlamak için çeşitli mekanizmalar sağlar, ancak teknolojinin hızlı gelişimi, küresel çapta farklı hukuki düzenlemelerin varlığı, bu dengeyi korumayı zorlaştırır. Bu nedenle, insan hakları ve hukukun, mahremiyet hakları ve dijital gözetim konusundaki tartışmalarda merkezi bir rol oynaması kaçınılmazdır (Murray, 2019, s. 31-60).

Daragh Murray ve Pete Fussey konuyu “Dijital Çağda Toplu Gözetim: İletişim Verilerinin Toplu İzlenmesine İnsan Hakları Hukuku Yaklaşımının Yeniden Düşünülmesi” makalesinde tartışmışlardır. Dijital çağ, devlet gözetim faaliyetlerine yeni olanaklar ve güç getirmiştir. Önemli bir gelişme, iletişim verilerinin toplu izlenmesinin ortaya çıkmasıdır; bu, iletişim verilerinin büyük ölçekli olarak toplanması, saklanması ve sonrasında analiz edilmesini içerir. Bu tekniklerin ölçeği ve gizliliği, insan hakları hukuku açısından ‘zorunluluklar’ına ilişkin önemli soruları gündeme getirmekte; devam eden insan hakları temelli yargılamaların konusu olmaktadır. Makale, insan hakları hukuku açısından toplu iletişim verilerinin izlenmesini inceler. Toplu iletişim izleme tekniklerinin potansiyel yararını ve -sosyal bilim analizine dayanarak potansiyel insan haklarıyla ilgili zararı eleştirel bir şekilde değerlendirir. Daragh ve Pete, yarar-zarar hesaplarının çağdaş dijital gözetim uygulamalarının karmaşık doğasını gizleyebileceğini ve mevcut ‘zorunluluk’ testlerini sorunlu hale getirebileceğini savunmaktadır. Makale, (i) içerik ile iletişim verileri arasındaki ayrımın kaldırılması gerektiğini; (ii) gözetimle ilgili zarar analizinin, sadece gizlilikle ilgili sonuçlarla sınırlı kalmayıp toplum genelinde etkileri de içermesi gerektiğini ve (iii) toplu iletişim verilerine daha incelikli bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Toplu gözetim önlemlerinin zorunluluğunun nasıl değerlendirilebileceğine dair öneriler sunulmuş ve ‘ciddi suç’ olarak nitelendirilebilecek faaliyet türlerini anlamanın önemi vurgulanmıştır (Murray, 2019, s. 31).

Yine aynı konuda Ian Brown ve Douwe Korff, “Yabancı Gözetim: Küresel Dijital Ortamda Hukuk ve Uygulama” çalışmasını yayımlamışlardır. Whistleblower (ihbarcı) Edward Snowden’un sızıntılarının raporlanması, internet çağında gizlilik konusunda küresel bir tartışmaya yol açmıştır. Bu makale, ABD ile İngiltere’nin, yabancı internet iletişim içeriğinin ve “meta verilerinin” izlenmesine ilişkin iddialı uygulamalarını; bunların ortaya çıkardığı uluslararası insan hakları hukuku sorunlarını incelemektedir. Uygulamalar genellikle, uluslararası insan hakları açısından hiçbir şekilde “hukuk” olmayan gizli yönlendirme veya yorumlar temelinde uygulanan belirsiz yasalara dayanmaktadır. Var olan belirli, yayınlanmış yasalar olduğunda ise, bunların temel özellikleri, geniş kapsamlı, genellikle keyfi yetkiler sağlamaları, etkili denetimin olmaması ve (çoğu kez) vatandaşlar veya yerel halk ile vatansızlar yahut yerel olmayanlar arasında ayrımcılık yapılmasıdır. Başka bir ülkedeki vatandaşlar, siyasetçiler ve şirketlerin izlenmesi; diğer ülkedeki sunuculardan veri alınması, hedef ülkenin egemenliğini ihlal etmektedir (Brown, 2014, s. 243).¹¹

5. Dijital Teknolojilerin Toplumsal Kontroldeki Rolü

Filozof Jean-Jacques Rousseau’nun zihinlere kazınan şu sözü oldukça meşhurdur: “İnsan hür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur.” Dijital kontrol çağı bu zincire vurulma halini kanayan bir yara gibi çok daha derinleştirmiştir. Dijital teknolojiler, toplumsal kontrolün yeni ve karmaşık bir boyutunu temsil eder. Bu teknolojiler, bireylerin davranışlarını, iletişimlerini ve etkile-

---

¹¹ Bu konuda dünya kamuoyunda sıklıkla tartışılan bir şirket vardır. NSO Group Technologies (NSO, şirketin kurucularının isimleri olan Niv, Shalev ve Omri’nin kısaltmasıdır), öncelikle akıllı telefonları uzaktan sıfır tıklı gözetleme yeteneğine sahip özel casus yazılımı “Pegasus” ile tanınan İsraili bir siber istihbarat firmasıdır (Penney, 2018, s. 103-110). NSO Grup, akıllı telefon casus yazılım aracı Pegasus’u, suç ve terörizmle mücadele etmek amacıyla devlet müşterilerine sunmaktadır ancak bu hizmeti sunduğu müşterilerinin insan hakları ihlali sicili oldukça kalabalıktır. İsrail’in yazılımı teknolojik bir silah niteliğindedir ve temel insan haklarını ihlal edecek şekilde fütursuzca kullanılmaktadır. Yazılım dünya çapında birçok insan hakları ihlali davasına konu olmuştur.

şimlerini izlemek/ yönlendirmek için kullanılabilir. Sosyal medya platformları, bireylerin tercihlerini ve alışkanlıklarını izleyerek reklamları kişiselleştirebilir. Böylece satın alma kararlarını etkileyebilir. Bununla birlikte, dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolü, sadece bireylerin davranışlarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda hükümetlerin ve kurumların da toplumu yönetmek/ denetlemek için kullanıldığı bir alanı kapsar. Örneğin, devletlerin siber izleme ve sansür uygulamaları, toplumun belirli düşünce hareketlerini kontrol etmeye yönelik bir araç olabilir. Dolayısıyla, dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolü hem bireylerin hem de toplumun özgürlüğü ve güvenliği açısından dikkatle incelenmesi gereken karmaşık bir konudur. Bu teknolojilerin potansiyel fayda ve zararları dikkate alınarak, denge ve şeffaflık sağlanmalıdır (Jones, 2017, s. 519-536).

Bu sorunsalı Michael L. Barnett, Irene Henriques ve Bryan W. Husted “Stakeholder Etkisinin Yükselişi ve Duraklaması: Dijital Çağın Toplumsal Kontrolü Nasıl Sınırladığı” isimli tetkikinde tartışmıştır. “Dijital çağda paydaşlar firmanın davranışları üzerindeki etkilerini artırmış mıdır? Bilişsel kuardan yola çıkarak, sosyal medyanın paydaşların taleplerini duyurmayı kolaylaştırdığını, ancak dijital çağda bilgi miktarı ve niteliğindeki drastik¹² değişikliklerle başa çıkmak için kullanılan yöntemlerin, toplamda paydaşların etkisini sınırladığını iddia ediyoruz. Artık ikincil paydaşlar da kitlelere ulaşma yeteneğine sahip olsa da çoğu paydaşın firma davranışlarını değiştirmeye yönelik çabalarının başarılı olma olasılığı, bilgi akışının seli arasında kısıtlanmıştır. Firmaların ve paydaşların ilişkilerini değişime karşı koruyan bilişsel mekanizmaları hesaba katan, dijital çağın firmaların davranışları üzerindeki

---

¹² Drastik, bir durumu ya da durumu değiştirmek için alınan önlemleri ifade ederken kullanılan bir terimdir ve genellikle keskin, ani/ etkili anlamlarını taşır. Drastik kelimesi, özellikle radikal ve güçlü değişim veya müdahaleler için kullanılır. Türkçede, bir şeyin drastik önlemler gerektirdiği ifade edildiğinde, bu genellikle sorunun ciddiyeti nedeniyle acil ve sert tedbirler alınması gerektiğini ima eder. Ani ve sert müdahaleleri ya da durumları ifade etmek için günlük dilde de kullanılabilir. Mesela, “drastik bir karar almak” hızlı ve önemli bir karar verme durumunu tanımlar. Köken olarak, drastic kelimesi İngilizceden gelir ve Yunanca “drastikos” (etkili, güçlü) kelimesinden türetilmiştir. Genellikle güçlü, çarpıcı ve etkili anlamlarını taşır.

paydaş etkisini genel olarak sınırlayan bir revize edilmiş bir çerçeve geliştiriyoruz” iddiasında bulunmuşlardır (Barnett, 2020, s. 48).

Dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolü, günümüz sosyologları tarafından çeşitli açılardan incelenmiştir. Örneğin, Zygmunt Bauman, dijital teknolojilerin toplumda “görünmez gözetim” ve “yalnızlık” gibi sonuçlar doğurduğunu savunmuştur. Bauman, sosyal medya platformlarının bireylerin özel hayatlarını sergileme eğilimini artırarak, onları sürekli bir gözetleme ve değerlendirme ortamına soktuğunu iddia etmiştir (Seko, 2016, s. 172). Diğer bir örnek ise Shoshana Zuboff’un “gözetim kapitalizmi” kavramıdır. Zuboff, dijital teknolojilerin büyük veri analizi aracılığıyla insan davranışlarını tahmin etme ve yönlendirme amacıyla kullanılmasını vurgulayarak, bu teknolojilerin toplumsal kontrol mekanizmalarını güçlendirdiğini ileri sürmüştür (Zuboff, 2023, s. 203). Ayrıca, Manuel Castells’in “ağ toplumları teorisi” de dijital teknolojilerin toplumsal kontrol üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Castells, dijital iletişim teknolojilerinin toplumu ağlar halinde yeniden şekillendirdiğini ve bu ağların güç/ kontrol dinamiklerini değiştirdiğini öne sürmektedir (Anttiroiko, 2015, s. 2-5). Anttiroiko aynı durumu; “Manuel Castells’in ağ toplumu teorisindeki ağlar” metninde şöyle değerlendirmiştir: “Bu makale, Manuel Castells’in ağ toplumu teorisinde ağın kavramsallaştırılmasını tartışmaktadır. Castells’in erken akademik çalışmaları, kapitalizmin yapısal analizine ve kapitalist toplumun çelişkilerine yanıt olarak sosyal hareketlere dayanmaktadır. Ağ analizi ile açık bir bağlantıya sahip değildir. Ağlar, Castells’in teknoloji, ekonomi ve toplum arasındaki ilişkilerin yapılandırılmasına olan ilgisinin arttığı 1980’lerin sonlarında Castells’in çalışmalarında yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Dönemin doruk noktası, ağın ana kavramı olarak tanıtıldığı başyapıtı olan “Bilgi Çağı” üçlemesidir ancak Castells bu kavramın kendisi hakkında az bilgi vermiştir. Paradoksal bir durumdur, çünkü Castells, makro sosyolojik teoriye ağ terminolojisini benimseyen global olarak belki de en önde gelen figür haline gelmiş olmasına rağmen, sosyal ağ analizi veya genel olarak ağ teorisine neredeyse hiçbir ampirik, teorik yahut metodolojik katkıda bulunmamıştır. Castells’in sosyal teorisinde “ağ”ın analitik bir kavram olmadığını, ancak geç kapitalizmin yeni sosyal morfolojisini yakalamak için kullandığı güçlü bir metafor olduğunu ima etmektedir” (Anttiroiko, 2015, s. 1). Bu örnekler, günümüz sosyologlarının dijital teknolojilerin toplumsal

kontroldeki rolünü anlama çabalarını yansıtmaktadır. Çalışmalar, dijital teknolojilerin toplumsal yapıları ve ilişkileri nasıl dönüştürdüğünü; bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır.

Dijital teknolojiler, toplumun yeniden inşa edilmesinde ve şekillendirilmesinde kritik bir rol oynar. Bu teknolojiler, iletişim ve bilgi akışını hızlandırarak, toplumun sosyal/ kültürel dokusunu derinlemesine değiştirebilir. Sosyal medya platformları, bireyler arasında etkileşimi artırırken, aynı zamanda küresel çapta toplumsal hareketlerin koordine edilmesini sağlar. Bununla birlikte, dijital teknolojilerin toplumu şekillendirmedeki etkisi karmaşıktır; çünkü bu teknolojilerin kullanımı ve etkileri toplumsal eşitsizlikleri artırabilir veya azaltabilir. Bilgiye daha hızlı ve geniş erişim, bilgi açısından eşitlik sağlama potansiyeline sahiptir, ancak aynı zamanda dijital uçurumun derinleşmesine de katkıda bulunabilir. Dahası, yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi yeni teknolojiler, toplumun yapılarını/ işleyişini radikal bir şekilde dönüştürebilir. İş ve ekonomik sistemlerin yeniden şekillendirilmesine yol açabilir. Dijital teknolojilerin toplumu yeniden inşa etme potansiyeli büyük olsa da bu süreçte toplumsal etkilerin ve eşitsizliklerin dikkatle değerlendirilmesi/ yönetilmesi gerekmektedir. Subjektif bir tespit olarak: “Dijitalleşme ve internet öncesindeki geçmiş dünya aslında çok daha güzeldi.” Hep birlikte yıktığımız bu dünyanın yerine artık bir ütopya yahut distopyayı yaşıyoruz. Bu durum “gerçek” bir hayal alemine dönüşmüştür.

Dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolü hem ütöpic hem de distöpic¹³ olabilir. Ütöpic olarak, dijital teknolojiler, demokratik katılımı teşvik ederek ve bilgiye erişimi artırarak toplumsal kontrolü güçlendirebilir. Sosyal medya platformları ve çevrimiçi forumlar, bireylerin fikirlerini ifade etmelerini; toplumsal değişim için seslerini duyurmalarını sağlayabilir. Bu şekilde,

---

¹³ Distöpic, bir toplum ya da geleceği betimlerken, genellikle distöpic kavramına dayanan, ancak klasik distöpic anlayışından farklı veya onu aşan temaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Distöpic, toplumun karanlık, baskıcı ve olumsuz yönlerini öne çıkaran kurgusal bir dünya düzenini tanımlarken, distöpic, bu tür olumsuzluklara dair eleştiriyi daha derinlemesine ya da alternatif bir bakış açısıyla yapabilir.

dijital teknolojiler, toplumu daha eşitlikçi ve demokratik bir yöne doğru şekillendirebilir. Ancak, distopik bir bakış açısına sahip olanlar, dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolünü endişe verici bulabilirler. Özellikle, siber gözetim ve kişisel verilerin kötüye kullanımı gibi konular, bireylerin gizliliğini/özgürlüğünü tehdit edebilir. Ayrıca, yapay zekâ ve otomasyon gibi ileri teknolojilerin iş gücü piyasasını etkilemesi; toplumsal eşitsizlikleri derinleştirilmesi de bir endişe kaynağı olabilir. Dijital teknolojilerin toplumsal kontroldeki rolü hem umut verici hem de kaygı verici potansiyellere sahiptir. Bu nedenle, teknolojinin gelişimi/uygulanmasıyla ilgili politika, düzenlemelerin, toplumsal değerlerin korunması ve toplumun genel refahı için dengeli bir şekilde ele alınması önemlidir.

6. Dijital Gözetim ve Toplumsal Kontrol Hakkında Bazı Sosyolojik Tespitler

Dijital Gözetim ve Toplumsal Kontrol konusunu sosyolojik açıdan ele almak, modern toplumların gözetim teknolojileri; bunların toplumsal etkileri üzerine yapılan derinlemesine incelemeleri gerektirir. Sosyologlar, dijital gözetimin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak için farklı perspektifler sunmuştur. Michel Foucault, *Panoptikon ve Disiplin Toplumu*'nda gözetim toplumunu anlamak için Jeremy Bentham'ın Panoptikon modeline atıfta bulunur. Panoptikon, her an gözetlenme ihtimalinin var olduğu bir hapisane modelidir ve bu model, bireylerin sürekli izlendiklerini hissederek kendi kendilerini disipline etmelerine yol açar. Foucault'ya göre dijital gözetim, modern toplumlarda bireylerin farkında olmadan kendi davranışlarını düzenlemesine yol açan bir güç biçimidir. Günümüz dijital gözetim mekanizmaları, tıpkı Panoptikon gibi, bireylerin sürekli izlendiklerini hissettikleri bir düzen oluşturur ve bu da toplumsal kontrolü artırır.

Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite ve Gözetim*'de moderniteyi "katı" ve "akışkan" dönemler olarak ikiye ayırır. Akışkan modernitede, bireyler hareket halindedir ve belirsizlikle dolu bir dünyada yaşamaktadır. Bu durum, devletlerin ve özel sektörün kontrol mekanizmalarına olan ihtiyacını artırır. Bauman'a göre dijital gözetim, bu belirsizlik ortamında bireylerin hareketlerini ve davranışlarını düzenlemeye yönelik bir mekanizma olarak işlev görür.

Bireyler, sürekli olarak gözetlenme korkusuyla hareket eder ve bu da toplumsal kontrolün yeni bir formunu ortaya çıkarır. David Lyon, *Gözetim ve Mahremiyet*'te dijital gözetimi ve toplumsal kontrolü inceleyen en önemli sosyologlardan biridir. Lyon'a göre, dijital teknolojilerle birlikte gözetim araçlarının yaygınlaşması, bireylerin mahremiyet algısını ve toplumsal ilişkilerini derinden etkilemektedir. Lyon, "gözetim toplumunun" mahremiyet ve özgürlük gibi temel değerleri aşındırdığını savunur. Dijital verilerin toplanması, analiz edilmesi ve bu veriler üzerinden bireylerin davranışlarının öngörülmesi, bireylerin toplumsal ilişkilerinde şeffaflık ve güvenlik sorunlarını gündeme getirir.

Shoshana Zuboff, *Gözetim Kapitalizmi*'nde dijital gözetimi ekonomik bir perspektiften ele alır ve "gözetim kapitalizmi" kavramını geliştirir. Ona göre, teknoloji şirketleri, bireylerin dijital davranışlarını izleyerek elde ettikleri verileri, ticari kazanç sağlamak için kullanmaktadır. Bu, toplumsal kontrolün ötesinde, bireylerin verilerinin ekonomik bir kaynak olarak sömürüldüğü yeni bir düzenin başlangıcıdır. Gözetim kapitalizmi, bireylerin sadece mahremiyetini değil, aynı zamanda özgür iradelerini de tehdit eden bir sistemdir. Yeni paradigmalara sahip sosyologların birçoğu dijital gözetim ve toplumsal kontrolün modern toplumlar üzerinde çok katmanlı etkileri olduğunu savunmaktadır. Dijital gözetim, bir yandan güvenlik ve düzen sağlamak amacıyla meşrulaştırılırken, diğer yandan bireylerin mahremiyetine müdahale eden, onların özgürlüklerini kısıtlayan ya da toplumsal kontrol mekanizmalarını güçlendiren bir araç haline gelmiştir. Foucault'nun disiplin toplumu, Bauman'ın belirsizlik ve kontrol ilişkisi, Lyon'un mahremiyet kaybı, Zuboff'un gözetim kapitalizmi perspektifleri, bu konunun derinliğini ve çok yönlülüğünü anlamamıza yardımcı olur.

Sonuç

Dijital gözetim, günümüzde hızla değişen bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede ele alınan "Elektronik Göz, Toplumsal İzdüşüm ve İzleme" konusuyla, dijital gözetimin toplumsal etkilerinin ve kontrol mekanizmalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, çeşitli bulgular ve değerlendirmeler elde edilmiştir. Birincisi, elektronik gözün toplumsal alanda

yaygın olarak kullanılmasının, bireylerin davranışlarını değiştirmede etkili bir araç olduğu bulgusu öne çıkmıştır. Gözetim altında olma hissi, insanların davranışlarını sınırlama eğiliminde olmalarına yol açabilir. Özgürlük ve mahremiyet konularında endişelere neden olabilir. İkincisi, dijital gözetimin toplumsal izdüşümleri incelendiğinde, bireylerin çevrimiçi etkileşimlerinin izlenmesiyle ortaya çıkan toplumsal normların belirlenmesinin etkili olduğu görülmüştür. Belirli davranış biçimlerinin teşvik edilmesine veya bastırılmasına yol açabilir, bu da toplumsal yapı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Üçüncüsü, dijital gözetimin izleme ve denetleme yeteneklerinin artmasıyla, toplumda olası tehlikelerin önceden tespit edilmesi ya da önlenmesi konusunda olumlu bir etki meydana getirebileceği değerlendirilmiştir. Ancak bu durum, bireylerin mahremiyet haklarını ihlal edebilir ve aşırı bir denetim ortamı oluşturabilir.

Sonuç olarak, dijital gözetim, elektronik gözün toplumsal izdüşümleri ve izleme mekanizmalarıyla birlikte toplum üzerinde derinlemesine bir etkiye sahiptir. Bu etki, özgürlük, mahremiyet ve toplumsal normlar gibi temel konuları etkilerken, aynı zamanda güvenlik ile tehlike önleme gibi endişelerle de ilişkilidir. Yapılan tarihsel sosyolojik çözümleme de bu bulguları doğrulamıştır. Bu nedenle, dijital gözetimle ilgili politika ve uygulamaların dengeli bir şekilde ele alınması; bireylerin hakları ile toplumun güvenliği arasında uygun bir denge kurulması önemlidir. Dijital gözetim çağında, bireylerin kişisel gizliliklerini korumak ve dijital gözetimden kurtulmak için bir dizi yöntem mevcuttur. Bu yöntemler, kişisel bilgilerin korunmasını ve dijital izleme tarafından sınırlandırılmasını sağlamak amacıyla kullanılabilir. Sosyal medya ve diğer çevrimiçi platformlarda gizlilik ayarlarını düzenlemek, kişisel bilgilerinizi sınırlayabilir ve dijital izleme riskini azaltabilir.

Çevrimiçi hesaplarınız için güçlü ve benzersiz şifreler oluşturarak, hesaplarınızın güvenliğini artırabilir; dijital gözetimden korunabilirsiniz. Sanal özel ağ (VPN) kullanarak internet trafiğinizi şifreleyebilir ve çevrimiçi faaliyetlerinizi gizleyebilirsiniz, bu da dijital izleme çabalarını zorlaştırabilir. Çerezleri düzenli olarak temizleyerek veya tarayıcı ayarlarınızı değiştirerek çevrimiçi takibi sınırlandırabilirsiniz. Gizlilik odaklı arama motorlarını tercih ederek, arama geçmişinizi koruyabilir ve izleme riskini azaltabilirsiniz. WhatsApp ye-

rine Signal gibi gizlilik odaklı mesajlaşma uygulamalarını tercih ederek, iletişimlerinizin güvenliğini artırabilirsiniz. Dijital gözetimden kurtulmanın önemli bir yolu, çevrimiçi davranışlarınızı bilinçli bir şekilde yönetmektir. Bilgi paylaşımı yaparken ve çevrimiçi etkinliklerde dikkatli olmak, kişisel gizliliğinizi korumanıza yardımcı olabilir. Dijital gözetimle mücadele etmek için bilinçli ve proaktif bir yaklaşım benimsemek, bireylerin kişisel bilgilerini korumak için önemli bir adımdır. Belki de en kesin çözüm yakınınızdaki bütün dijital araçları çöpe atıp eski dünyadaki gibi doğal yaşamaya başlamaktır. Elektronik göz, görünmez bir demir parmaklıktır; özgürlüğü değil, yalnızca gözetim altındaki özgürlüğü sunar. Dijital gözetim, modern toplumun sessiz bekçisidir; fark edilmez ama her zaman oradadır, davranışlarımızın en küçük kıpırtısına kadar izler. Toplumsal kontrol, artık sadece kurallar değil; algoritmalar ve veri hatlarıyla şekillenen bir düzenin sessiz mimarıdır. Mahremiyet, dijital çağın en nadir lüksüdür; ne kadar göz önünde olursan, o kadar azına sahip olursun. Büyük veri, insan davranışlarının kodunu çözdükçe, özgür irade bir simülasyonun gölgesinde kaybolur. Gözetim toplumunda en büyük yanılsama, izlenmediğimizi düşünmektir; oysa dijital göz asla göz kırpmaz.

Kaynakça

- Andrejevic, M. (2013). *Infoglut: How too much information is changing the way we think and know*. (Bilgi Yığını: Aşırı Bilginin Düşünme ve Bilme Şeklimizi Nasıl Değiştirdiği). London: Routledge.
- Antiroiko, A. V. (2015). Networks in Manuel Castells' theory of the network society. (Manuel Castells'in Ağ Toplumu Teorisinde Ağlar). <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/65617/> adresinden 20 Şubat 2020 tarihinde alınmıştır.
- Aydın-Öksüz, A., ve Sagdic, Z. (2017). Spatial and Cultural Results of Neoliberal Policies: New Discipline Spaces and Production of New Cultural Identities. (Neoliberal Politikaların Mekânsal ve Kültürel Sonuçları: Yeni Disiplin Alanları ve Yeni Kültürel Kimliklerin Üretimi). *Recent Developments in Sociology and Social Work*, (s. 215-223) içinde. IASSR.
- Ball, K., Haggerty, K., & Lyon, D. (2012). *Routledge handbook of surveillance studies*. (Routledge Gözetim Çalışmaları El Kitabı). London: Routledge.
- Barnett, M. L., Henriques, I., ve Husted, B. W. (2020). The rise and stall of stakeholder influence: How the digital age limits social control. (Paydaş Etkisinin Yükselişi ve Durgunluğu: Dijital Çağın Sosyal Kontrolü Nasıl Sınırladığı). *Academy of Management Perspectives*, 34(1), 48-64.

- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid surveillance: A conversation*. (Akışkan Gözetim: Bir Söyleşi). John Wiley & Sons.
- Benjamin, W. ve Hannah Arendt (ed.). (1968). The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. (Sanat Eserinin Mekanik Üretim Çağındaki İşlevi). *Illuminations*. (s. 214–218) içinde. London: Fontana.
- Bentham, J. (1791). *Panopticon or The Inspection-House*. (Panoptikon ya da Denetim Evi). Dublin: Thomas Byrne.
- Bentham, J. (2020). *The panopticon writings*. (Panoptikon Yazıları). Verso Books.
- Bernstein, A. (2001). *CliffsNotes on Rand's Anthem*. (Rand'in Anthem Eseri Üzerine CliffsNotes). Houghton Mifflin Harcourt.
- Best, K. (2010). Living in the control society: Surveillance, users and digital screen technologies. (Kontrol Toplumunda Yaşamak: Gözetim, Kullanıcılar ve Dijital Ekran Teknolojileri). *International Journal of Cultural Studies*, 13(1), 5-24.
- Bischoff, P. ve Moody, R. (2024). Internet Censorship 2024: A Global Map of Internet Restrictions. (İnternet Sansürü 2024: İnternet Kısıtlamalarının Küresel Haritası). <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/internet-censorship-map/> adresinden 21 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.
- Bradbury, R. (2021). Fahrenheit 451. (Fahrenheit 451). In *In the Mind's Eye* (pp. 129-141). London: Routledge.
- Brin, D. (1999). *The transparent society: Will technology force us to choose between privacy and freedom?* (Şeffaf Toplum: Teknoloji, Bizi Mahremiyet ve Özgürlük Arasında Seçim Yapmaya Zorlayacak mı?). Perseus (for Hbg).
- Brown, I., ve Korff, D. (2014). Foreign surveillance: law and practice in a global digital environment. (Yabancı Gözetim: Küresel Dijital Ortamda Hukuk ve Uygulama). *European Human Rights Law Review*, (3), 243-251.
- Caparini, M. (2016). Controlling and overseeing intelligence services in democratic states. (Demokratik Devletlerde İstihbarat Servislerini Kontrol Etme ve Denetleme). In *Democratic Control of Intelligence Services* (pp. 3-24) içinde. Routledge.
- Chin, J. ve Lin, L. (2022). *Surveillance State: Inside China's Quest to Launch a New Era of Social Control*. (Gözetim Devleti: Çin'in Yeni Bir Sosyal Kontrol Çağı Başlatma Arayışı). St. Martin's Press.
- Chivers, W. (2016). *Investigating the dynamics of surveillance and resistance in the information society*. (Bilgi Toplumunda Gözetim ve Direnişin Dinamiklerini Araştırmak). [Doctoral dissertation, Cardiff University]. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/94957/12/William%20Chivers%20Final%20Thesis%20Sept%202016%20DEC%20Page%20Removed.pdf>
- Corneliussen, H., & Rettberg, J. W. (Eds.). (2008). *Digital culture, play, and identity: A World of Warcraft reader*. (Dijital Kültür, Oyun ve Kimlik: Bir World of Warcraft Okuru). MIT Press.
- Eggers, D. (2013). *The circle*. (Çember). Penguin UK.

- Eubanks, V. (2018). *Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor*. (Eşitsizliği Otomatikleştirmek: Yüksek Teknoloji Araçlarının Fakirleri Profillelendirip, Polisleştirip ve Ceza Vermesi). St. Martin's Press.
- Faulkes, C. G. ve Bennett, N. C. (2001). Family values: group dynamics and social control of reproduction in African mole-rats. (Aile Değerleri: Afrika Toprak Gerbilleri'nde Grup Dinamikleri ve Üreme Üzerindeki Sosyal Kontrol). *Trends in Ecology & Evolution*, 16(4), 184-190.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punishment: The birth of the prison*. (Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu). trans. A. Sheridan. New York: Pantheon.
- Gilbert, P. (2001). Evolution and social anxiety: The role of attraction, social competition, and social hierarchies. (Evrin ve Sosyal Anksiyete: Çekicilik, Sosyal Rekabet ve Sosyal Hiyerarşilerin Rolü). *Psychiatric Clinics*, 24(4), 723-751.
- Gilliom, J., & Monahan, T. (2012). *SuperVision: An introduction to the surveillance society*. (SuperVision: Gözetim Toplumuna Giriş). University of Chicago Press.
- Habermas, J. & McCarthy, T. (1977). Hannah Arendt's communications concept of power. (Hannah Arendt'in Güç Kavramı İletişimi). *Social research*, 3-24.
- Hirschi, T. (2015). Social control theory: A control theory of delinquency. (Sosyal Kontrol Teorisi: Suçluluğun Kontrol Teorisi). In *Criminology theory* (pp. 289-305) içinde. Routledge.
- Hoffmann, H. C. (2006). Criticism as deviance and social control in Alcoholics Anonymous. (Eleştiri olarak Sapkınlık ve Sosyal Kontrol: Alkolikler Anonim Derneği'nde). *Journal of Contemporary Ethnography*, 35(6), 669-695.
- Holmberg, K., Adgar, A., Arnaiz, A., Jantunen, E., Mascolo, J., & Mekid, S. (Eds.). (2010). *E-maintenance*. (E-bakım). Springer Science & Business Media.
- Hutchings, W. (1981). Structure and Design in a Soviet Dystopia: H. G. Wells, Constructivism, and Yevgeny Zamyatin's "We". (Bir Sovyet Distopyasında Yapı ve Tasarım: H. G. Wells, Konstrüktivizm ve Yevgeny Zamyatin'in "Biz" Eseri). *Journal of Modern Literature*, 9(1), 81-102.
- Huxley, A. (2022). *Brave new world*. (Cesur Yeni Dünya). DigiCat.
- Jones, R. (2017). Digital rule: Punishment, control and technology. (Dijital Rol: Ceza, Kontrol ve Teknoloji). In *Surveillance, Crime and Social Control* (pp. 519-536) içinde. Routledge.
- Jones, R. (2020) *Discourse analysis and digital surveillance*. (Diskurs Analizi ve Dijital Gözetim). In: *The Cambridge Handbook of Discourse Studies*. Cambridge University Press (s. 1-39) içinde, Cambridge.
- Ketterer, D. (1989). Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale": A Contextual Dystopia. (Margaret Atwood'un 'Handmaid Öyküsü': Bağlamsal Bir Distopya). "La servante écarlate" de Margaret Atwood: Une dystopie contextuelle. *Science Fiction Studies*, 209-217.
- Lacombe, D. (1996). Reforming Foucault: A critique of the social control thesis. (Fo-

- ucault'yu Yeniden Şekillendirmek: Sosyal Kontrol Tezinin Bir Eleştirisi). *British Journal of Sociology*, 332-352.
- Le Guin, U. K. (2015). *The dispossessed*. (Yoksunlar). Vol. 16. Hachette UK.
- Liang, F., Das, V., Kostyuk, N. ve Hussain, M. M. (2018). Constructing a data-driven society: China's social credit system as a state surveillance infrastructure. (Veri Odaklı Bir Toplum İnşa Etmek: Çin'in Sosyal Kredi Sistemi ve Devlet Gözetim Altyapısı). *Policy & Internet*, 10(4), 415-453.
- Light, A. (2010). The Panopticon reaches within: How digital technology turns us inside out. (Panoptikon İçeriye Doğru Ulaşır: Dijital Teknoloji Bizi Nasıl İçten Dışa Çeviriyor). *Identity in the Information Society*, 3, 583-598.
- Lindgren, S. (2021). *Digital Media and Society*. (Dijital Medya ve Toplum). Sage Publications.
- Lock, M. (2003). Medicalization and the naturalization of social control. (Tıbbi Hale Getirme ve Sosyal Kontrolün Doğallaştırılması). *Encyclopedia of medical anthropology*, 1, 116-124.
- Lowry, L. (2014). *The giver quartet*. (Verici Dörtlüsü). Houghton Mifflin Harcourt.
- Lupton, D. (2014). *Digital sociology*. (Dijital Sosyoloji). London: Routledge.
- Lyon, D. (1994). *The electronic eye: The rise of surveillance society*. (Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi). U of Minnesota Press.
- Lyon, D. (2014). Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, consequences, critique. (Gözetim, Snowden ve Büyük Veri: Kapasiteler, Sonuçlar, Eleştiri). *Big Data & Society*, 1(2), 1-12.
- Lyon, D. (2017). Digital citizenship and surveillance Surveillance culture: Engagement, exposure, and ethics in digital modernity. (Dijital Vatandaşlık ve Gözetim: Dijital Modernitede Katılım, Maruz Kalma ve Etik). *International Journal of Communication*, 11, (19), 824-842.
- Lyon, D. (2018). *The culture of surveillance: Watching as a way of life*. (Gözetim Kültürü: Bir Yaşam Biçimi Olarak İzlemek). John Wiley & Sons.
- Lyon, D. (Ed.). (2003). *Surveillance as social sorting: Privacy, risk, and digital discrimination*. (Gözetim ve Sosyal Sıralama: Mahremiyet, Risk ve Dijital Ayrımcılık). East Sussex: Psychology Press.
- Marres, N. (2017). *Digital sociology: The reinvention of social research*. (Dijital Sosyoloji: Sosyal Araştırmanın Yeniden İcadı). John Wiley & Sons.
- Martin, A. K., Van Brakel, R. E. ve Bernhard, D. J. (2009). Understanding resistance to digital surveillance: Towards a multi-disciplinary, multi-actor framework. (Dijital Gözetime Karşı Direnci Anlamak: Çok Disiplinli, Çok Aktörlü Bir Çerçeveye Doğru). *Surveillance & Society*, 6(3), 213-232.
- Milanovic, M. (2015). Human rights treaties and foreign surveillance: Privacy in the digital age. (İnsan Hakları Antlaşmaları ve Yabancı Gözetim: Dijital Çağda Mahremiyet). *Harv. Int'l LJ*, 56, (1), p. 81-146.
- Murray, D. ve Fussey, P. (2019). Bulk surveillance in the digital age: Rethinking the

- human rights law approach to bulk monitoring of communications data. (Dijital Çağda Toplu Gözetim: İletişim Verilerinin Toplu İzlenmesine Yönelik İnsan Hakları Hukuku Yaklaşımını Yeniden Düşünmek). *Israel Law Review*, 52(1), 31-60.
- Neubaum, G. ve Krämer, N. C. (2017). Monitoring the opinion of the crowd: Psychological mechanisms underlying public opinion perceptions on social media. (Kabalalığın Fikrini İzlemek: Sosyal Medyada Kamuoyu Algılarını Destekleyen Psikolojik Mekanizmalar). *Media psychology*, 20(3), 502-531.
- Nissenbaum, H. (2011). Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life. (Bağlamda Mahremiyet: Teknoloji, Politika ve Sosyal Hayatın Bütünlüğü). *Journal of Information Policy*, 1, 149-151.
- Orton-Johnson, K. ve Prior, N. (Eds.). (2013). *Digital sociology: Critical perspectives*. (Dijital Sosyoloji: Eleştirel Perspektifler). Springer.
- Orwell, G. (1984). *Nineteen Eighty-Four*. (Bin Dokuz Yüz Seksen Dört). London: Seeker and Warburg.
- Özcan, K. (2014). Yönetmelik Kontrol ve Örgütsel Düzen: Michel Foucault ve Zygmunt Bauman Ekseninde Bir Tartışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2). 1-42.
- Penney, J., McKune, S., Gill, L. ve Deibert, R. J. (2018). Advancing human-rights-by-design in the dual-use technology industry. (İkili Kullanım Teknolojisi Sektöründe İnsan Hakları Tasarımıyla İlerleme). *Journal of International Affairs*, 71(2), 103-110.
- Perriam, J. & Carter, S. (2021). *Understanding Digital Societies*. (Dijital Toplulukları Anlamak). London: SAGE.
- Phillips, J. (2002, April). The Intuition of the Future: Utopia and Catastrophe in Octavia Butler's "Parable of the Sower". (Geleceğin Sezgisi: Octavia Butler'ın 'Parable of the Sower' Eserinde Ütopya ve Felaket). In *Novel: A Forum on Fiction* (Vol. 35, No. 2/ 3, pp. 299-311). Duke University Press.
- Reddick, C. G., Chatfield, A. T. ve Jaramillo, P. A. (2015). Public opinion on National Security Agency surveillance programs: A multi-method approach. (Ulusal Güvenlik Ajansı Gözetim Programları Üzerine Kamuoyu: Çok Yöntemli Bir Yaklaşım). *Government Information Quarterly*, 32(2), 129-141.
- Romele, A., Emmenegger, C., Gallino, F., & Gorgone, D. (2015). Technologies of voluntary servitude (ToVS): A post-Foucauldian perspective on social media. (Gönüllü Kölelik Teknolojileri [GKT]: Sosyal Medyaya Post-Foucault'cu Bir Perspektif). In P. Peres & A. Mesquita (Eds.), *ECSM2015-Proceedings of the 2nd European Conference on Social Media 2015: ECSM 2015* (pp. 377-378). Academic Conferences Limited.
- Schneier, B. (2015). *Data and goliath: The hidden battles to collect your data and control your world*. (Veri ve Goliat: Verilerinizi Toplama ve Dünyanızı Kontrol Etme İçin Gizli Savaşlar). W. W. Norton & Company.

- Seko, Y. (2016). On deathcasting. (Ölüm Yayını Üzerine). *Digital Media Usage Across the Life Course*, 172-181.
- Selwyn, N. (2019). *What is digital sociology?* (Dijital Sosyoloji Nedir?). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Simlai, T. ve Sandbrook, C. (2021). Digital surveillance technologies in conservation and their social implications. (Koruma Alanında Dijital Gözetim Teknolojileri ve Sosyal Etkileri). *Conservation technology*, 239-249.
- Stocchetti, M. (2020). *The Digital Age and Its Discontents: Critical Reflections in Education*. (Dijital Çağ ve Memnuniyetsizlikleri: Eğitimde Eleştirel Yansımalar). Helsinki: Helsinki University Press.
- Theoharis, A. G. (1984). Researching the intelligence agencies: The problem of covert activities. (İstihbarat Ajanslarını Araştırmak: Gizli Faaliyetler Sorunu). *The Public Historian*, 6(2), 67-76.
- Uveda, V. P., Donadello, G., Gasparin, F. M. ve Macke, J. (2011). The electronic eyes of the social capital. (Sosyal Sermayenin Elektronik Gözleri). *Signal Processing: An International Journal*, 5(2), 65-79.
- Verovšek, P. J. (2023). Taking back control over markets: Jürgen Habermas on the colonization of politics by economics. (Pazarlar Üzerindeki Kontrolü Geri Almak: Jürgen Habermas'ın Ekonomi Tarafından Politikanın Sömürgeleştirilmesi Üzerine). *Political Studies*, 71(2), 398-417.
- Wang, D. ve Mark, G. (2015). Internet censorship in China: Examining user awareness and attitudes. (Çin'de İnternet Sansürü: Kullanıcı Farkındalığı ve Tutumlarını İncelemek). *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 22(6), 1-22.
- Wiatrowski, M. D., Griswold, D. B. ve Roberts, M. K. (1981). Social Control Theory and Delinquency. (Sosyal Kontrol Teorisi ve Suçluluk). *American Sociological Review*, 46(5), 525-541. <https://doi.org/10.2307/2094936>.
- Wood, D. M. (2016). Beyond the panopticon? Foucault and surveillance studies. (Panoptikon'un Ötesinde mi? Foucault ve Gözetim Çalışmaları). In *Space, Knowledge and Power* (pp. 245-263) içinde. London: Routledge.
- Yüksel, A. H. ve Çapar, Z. B. (2019). *Üniversite öğrencilerinin internet gözetimine yönelik farkındalığı* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/26252>
- Zuboff, S. (2023). The age of surveillance capitalism. (Gözetim Kapitalizminin Çağı). In *Social Theory Re-Wired* (pp. 203-213). London: Routledge.